Aacharya Javdekar College of Education Estd. 1956 Gargoti Dist. Kolhapur

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake
Associate Professor
Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti
Mob-8275459230
E mail ID-drrrkshelake@gmail.com

Published Papers List 2020-21

I) Published Papers in Refereed Journals as notified by the UGC

Sr. No	Title with Page Nos.	Journal	ISSN ISBN No.	Impact Factor If any	Whether principal author/ corresponding author / Guide
1	ई लर्निंग आणि अध्यापनशास्त्र पान नंबर – 36 to 40	Ajanta Peer Reviewed Referred An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal UGC List No.40776 Volume -IX Issue-IV October-December-2020	ISSN 2277-5730	Impact Factor 2018 6.399	Principal
2	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि शिक्षक शिक्षण 482 to 489	Vidyawarta Interdisciplinary Multilingual Peer Reviewed Journal :	ISSN: 2319 9318	Impact Factor 7.041 (iijif)	Principal
3	प्रौढ शिक्षणाचे पैलू आणि दृष्टिकोन पान नंबर १६१ ते १६९	Educator Research Journal Vo.IX Special Issue- I	ISSN No P- 2425-0515	Impact Factor7. 717	Co-Author

II) Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State / Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.

Sr. No.	Title with page nos.	Type of Book & Authorship	Publisher & ISSN/ ISBN No.	Whether Peer reviewed	No. of co-authors	Whether principal author /corresponding author /Guide
1	इतिहास इयत्ता १२वी	महाराष्ट्र राज्य HSC पाठ्यपुस्तक	--	--	27	BOS Working Committee member

Principal
Aacharya Javdekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur 416209

ACHARYA JAWADEKAR COLLEGE OF EDUCATION GARGOTI.

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake
Associate Professor
Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti
Mob-8275459230
E mail ID-drrrkshelake@gmail.com

Published Papers List 2021-2022

I) Published Papers in Refereed Journals as notified by the UGC

Sr. No	Title with Page Nos.	Journal	ISSN ISBN No.	Impact Factor If any	Whether principal author/ corresponding author / Guide
1	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि शिक्षण यावरील महात्मा गांधीजींच्या प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम योजनेचा प्रभाव **Page No.116 to 121**	संशोधक	**UGC CARE LISTED ISSN No.2394-5990**	--	Principal author

IC. Principal
Acharya Jawadekar College of Education,
Gargoti, Dist. Kolhapur.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX Issue - IV OCTOBER - DECEMBER - 2020

ENGLISH PART - II / MARATHI

Peer Reviewed Refereed and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF MARATHI

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	कोविड १९ : भारतीय शिक्षण व्यवस्था **प्रा. डॉ. आंधळे बी. व्ही.**	१-४
२	हिंगोली जिल्ह्यातील तालुकानिहाय ज्वारी पिकाच्या उत्पादकतेचा चिकित्सक अभ्यास **प्रा. डॉ. भगवान प्रभाकरराव शेंडगे**	५-१२
३	कोविड-१९ च्या काळात तंत्रज्ञानामुळे पारंपारिक शिक्षण पद्धतीवर होत आलेला बदल **प्रा. इंद्रजित नितीनराव बंगाळे**	१३-१७
४	कोविड - १९ मुळे विस्कळीत झालेली भारताची आर्थिक स्थिती मूळ पदावर आणण्यासाठी व जनजागृती करण्याकरीता प्रसार माध्यमांद्वारे जाहिरातींचा सकारात्मक वापर **प्रा. कृष्णा गणपत सावंत**	१८-२२
५	कोविड -१९ विषाणूचा नागरी समुदायातील रोजगारावर झालेल्या परिणामांचे एक अध्ययन **प्रा. डॉ. मारोती मोतीराम बामणे**	२३-२६
६	प्राथमिक ते उच्च शिक्षणावर कोविड - १९ चा परिणाम **श्री. कनवाडे प्रवेश श्रीकांत** **डॉ. मोरे केशव रामभाऊ**	२७-३१
७	प्राथमिक ते उच्च शिक्षणावर कोविड-१९ चा परिणाम व शिक्षणासाठी डिजिटल माध्यमाचा उपयोग **रामचंद्र नारायण चौरे** **प्रा. डॉ. शिरिष अंबेकर**	३२-३५
८	ई लर्निंग आणि अध्यापनशास्त्र **डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके**	३६-४०
९	ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे तोटे **डॉ. देवकर-गोडसे मंदाकिनी विकास**	४१-४३
१०	कोरोना विषाणू आणि शिक्षण **श्री. गोडसे विकास पंढरीनाथ**	४४-४६
११	कोरानाचे संकट आणि स्थलांतरित मजूरांपुढील आव्हाने **प्रा. अन्सारी एस. जी.**	४७-५०
१२	कोविड-१९ चा शिक्षणावर होणारा परिणाम **Dr. Shakuntala Mitharam Bharambe**	५१-५४
१३	कोरोनाचा सामाजिक जीवनावर झालेल्या परिणामाचा समाजशास्त्रीय अभ्यास **प्रा. डॉ. सुनंदा विश्वनाथ भद्रशेटे**	५५-५७

८. ई लर्निंग आणि अध्यापनशास्त्र

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके
सहाय्यक प्राध्यापक आचार्य जावडेकर, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी, तालुका-भुदरगड, जिल्हा कोल्हापूर, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर महाराष्ट्र.

प्रस्तावना

आज कोविड-१९/कोरोनामुळे जागतिक संकट निर्माण झाले आहे.त्यामुळे गेल्या चार महिन्यांपासून संपूर्ण जग लॉक डाउन झालेले आहे. सध्याही कोविड-१९/ कोरोना पॉझिटिव्ह रुग्णांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे. त्यामुळे सर्व कार्ये ही थांबलेली आहेत. जगातील प्रत्येक देश यामधून सावरण्याचा प्रयत्न करत आहे. भारत सरकारने या संदर्भामध्ये अधिक प्रयत्न करून काही अंशी नियंत्रण मिळवण्याचा अथवा धोका कमी करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. याचे दूरगामी परिणाम सर्व क्षेत्रावर दिसून येत आहेत काही जणांच्या नोकऱ्या गेलेल्या आहेत, काही जणांच्या घरातील कर्ते पुरुष गेल्याने कुटुंबाचे आधार नष्ट झालेले आहेत. आर्थिक विवंचने बरोबरच भीती, नैराश्य यासारख्या समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. इतर क्षेत्रांबरोबरच शिक्षण क्षेत्रालाही या समस्येचा सामना करावा लागत आहे. आज यूजीसी; विद्यापीठे; महाविद्यालये, शाळा यांमध्ये ऑनलाईन लर्निंगचा पर्याय निवडला जात आहे. नुकत्याच केलेल्या एनसीईआरटीच्या सर्वेक्षणानुसार 27 टक्के हून अधिक पालकांकडे स्मार्टफोन नाहीत अथवा इंटरनेटच्या सुविधा नाहीत. त्यामुळे ऑनलाईन लर्निंग सध्या एक पर्याय म्हणून शिक्षणासाठी वापरला जात आहे मात्र त्याचा फायदा विद्यार्थ्यांना कितपत होतो या संदर्भामध्ये अध्यापनशास्त्राची कोणती तत्वे वापरली जात आहेत अथवा वापरणे गरजेचे आहे . याचा विचार शासन, शिक्षक, विद्यार्थी , पालक तसेच या क्षेत्रातील अभ्यासक यांनी सजगपणे करणे गरजेचे आहे. यासंदर्भातील चिंतनात्मक मते प्रस्तुत लेखामध्ये मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

ऑनलाईन लर्निंग काळाची गरज

आज निर्माण झालेल्या परिस्थितीमध्ये विद्यार्थ्यांना अध्ययनशील ठेवण्यासाठी ऑनलाइन लर्निंग गरजेचे आहे. मात्र विद्यार्थी वयोगट ,त्यांच्या क्षमता, ऑनलाइन वापरासंदर्भात त्यांचे पूर्व कौशल्य, क्षमता यांचा विचार होणे गरजेचे आहे. आज बहुतांश शिक्षक टेक्नोसॅवी झालेले आहे. त्यामुळे ऑडिओ-व्हिडिओ, **blogspot,** वेबसाईट, फेसबुक लाईव्ह,**DIKSHA app, various Portals** या माध्यमातू आशयाशी निगडीत अध्ययन साहित्य मोठ्या प्रमाणामध्ये उपलब्ध होत आहे. बहुतांश शिक्षकांनीही आपल्या शाळा महाविद्यालयांमधील विद्यार्थ्यांचे व्हाट्सअप /टेलिग्राम यासारखे ग्रुप तयार केले आहेत त्या माध्यमातून स्वनिर्मित अथवा ओपन एक्सेस द्वारा उपलब्ध साहित्य विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचण्याचा प्रयत्न केला जात आहे.

आहे. तसेच त्यांचे झूम ॲप गुगल मेट यासारख्या ऑनलाईन माध्यमातून लाईव्ह स्टेशन्स लेक्चर्स घेतली जात आहेत. मात्र या साहित्याचे विद्यार्थ्यांना किती आकलन होते**?** विद्यार्थी हे साहित्य किती वेळ वापरतात**?** किती विद्यार्थी या साहित्याचा वापर करतात**?** या साहित्याचा अभ्यास करत असताना विद्यार्थ्यांना आलेल्या शंकांचे समाधान कसे करायचे किंवा कसे केले जाते**?** साहित्य निर्मिती मध्ये निर्माण निर्माण कर्त्याने कोणता वयोगट, कोणता विद्यार्थी समुह नजरेसमोर ठेवलेला आहे**?** त्यानुसार वापरलेली भाषा दिलेली उदाहरणे दिलेले विविध अध्ययन अनुभव ,वापरलेली चित्रे,ॲनिमेशन, ऑडिओ- व्हिडिओ याचा अर्थ बोध विद्यार्थ्यांना कसा होतो हेही पाहणे तितकेच महत्वाचे आहे.

विद्यार्थ्यांनी अध्ययन केलेल्या आशयाचे मूल्यमापन ही ऑनलाईन **Qize** स्वरूपात केले जात आहे. मात्र ही मूल्यमापन पद्धती सर्वच विषयांना उपयुक्त ठरत नाही. त्यामुळे अशा मूल्यमापन योजना या बारकाईने व अचूकतेने वापरणे गरजेचे वाटते.

ऑनलाइन लर्निंग च्या माध्यमातून पुढील प्रकारच्या अध्ययन कृती कशा होतील या संदर्भामध्ये काही प्रश्न.

१. विद्यार्थी आपआपसामध्ये संवाद साधतात त्यामुळे त्यांचे संभाषण कौशल्य विकसित होण्यासाठी मदत होते ते ऑनलाईन लर्निंग मध्ये कसे पूर्ण करायचे**?**

२. शालेय परिसरामध्ये विद्यार्थी एकमेकांना मदत करत असतात. त्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये सहकार्य , सहानुभूती यासारखी जीवन कौशल्ये विकसित होत असतात ही ऑनलाईन लर्निंगच्या माध्यमातून कशी पूर्ण करायची**?**

३. शालेय वेळेत विद्यार्थी आपल्या भावना आपल्या जवळच्या मित्र-मैत्रीण कडे व्यक्त करतात त्या माध्यमातून भावनांचे समायोजन होत असते या भावना ऑनलाईन माध्यमातून कशा पोहचवायच्या **?**

४. शाळेमध्ये कार्यानुभव, कला, क्रीडा, एनसीसी, एनएसएस यासारख्या विषयाच्या माध्यमातून कौशल्ये, शारीरिक क्षमता, शिस्तबद्धता विद्यार्थ्यांमध्ये विकसित होत असतात.उदा.खेळांच्या सामन्यावेळी इतर विद्यार्थी आपल्या खेळाडूला संघाला प्रोत्साहित करत असतात त्यामुळे एकीची भावना तसेच संघभावना विकसित होत असते. संस्कृती कार्यक्रमांच्या माध्यमातून विविध कला गुण विद्यार्थ्यांना सादर करायची संधी मिळते स्वतः त्या त्या विषयाचे शिक्षक विद्यार्थ्यांमध्ये या गोष्टी विकसित व्हाव्यात यासाठी प्रयत्नशील असतात ऑनलाइन लर्निंगच्या माध्यमातून या कला, कौशल्यांचा कसा विकास करायचा**?**

५. मोबाईल ,दूरदर्शन अथवा संगणक लॅपटॉप याच्या अतिरिक्त वापरामुळे विद्यार्थ्यांच्या मानसिक व आरोग्यविषयक समस्या निर्माण होत आहे जसे की विद्यार्थी एकलकोंडे होतात डोळ्यांचा त्रास होतो या समस्यांवर ऑनलाइन लर्निंग कशी मात करणार**?**

६. आपण प्रसारमाध्यमांमधून काही प्रातिनिधिक उदाहरणं अशी ही वाचली ऐकली की दहावी-बारावीच्या अथवा ई लर्निंगसाठी विद्यार्थ्यांना पालकांनी मोबाईल दिला नाही त्यामुळे त्यांनी आत्महत्या केल्या अशा प्रश्नांचे उत्तर कसे मिळणार **?**

७. अनेक संशोधनांमधून ही बाब समोर आली आहे की**,** विद्यार्थी मोबाईलचा अध्ययनासाठीच्या वापराबरोबरच इतर साहित्य वाचत असतो. विशेषतः कुमारवयीन विद्यार्थ्यांना ऑनलाइन येणाऱ्या जाहिराती मधील मजकूर हा आकर्षित करतो व विद्यार्थ्यां त्यामध्ये गुरफटला जातो या समस्येवर ई लर्निंग च्या माध्यमातून कसा मार्ग काढला जाणार**?**

अध्यापन शास्त्राच्या दृष्टीने ऑनलाईन लर्निंग

१. अध्यापनशास्त्रानुसार अध्यापक आपल्या शाळेमधील विद्यार्थ्यांचे संबंधित आशया संदर्भातीली पूर्वज्ञान विचारात घेऊन अध्यापन करत असतात. त्याचबरोबर वर्गांमधील विद्यार्थ्यांची सामाजिक, आर्थिक, कौटुंबिक व सांस्कृतिक पार्श्वभूमी विचारात घेऊन अध्यापनावेळी उदाहरणे,दाखले देत असतात. या बाबी ई लर्निंग मध्ये विचारात घेतल्या जातातच असे नाही त्यामुळे सर्वच विद्यार्थ्यांना एकाच प्रकारचे अध्ययन साहित्य आकलनासाठी उपयुक्त ठरत नाही.

२. अध्यापनशास्त्रानुसार अध्यापक अध्यापन करत असताना वर्गांमधील विद्यार्थ्यांमधील विविधता विचारात घेऊन अध्यापनावेळी आशयाची नियोजित पुनरावर्ती करत असतात तसेच उदाहरण दाखले निवडताना विद्यार्थी परिचयातील निवडत असतात त्यामुळे विद्यार्थ्यांना संबंधित संकल्पना सहजपणे समजण्यास मदत होते. ही मर्यादा काही प्रमाणात ऑनलाइन लर्निंगमध्ये येते.

३. अध्यापनशास्त्रानुसार अध्यापक ज्यावेळी वर्गांमध्ये अध्यापन करत असतात. त्यावेळी मानसशास्त्रीय दृष्ट्या अध्यापक विद्यार्थ्यांचे चेहरे वाचतात त्यानुसार आपल्या अध्यापनातील अपरिचित/ कठीण भाग वेगवेगळ्या अध्यापन क्लुस्या वापरून सहज सोप्या पद्धतीने अध्यापन करतात.उदाहरणार्थ एकच विषय शिक्षक आपल्या शाळेमध्ये तोच विषय वेगवेगळ्या तुकड्यांमध्ये विद्यार्थ्यांना शिकवत असतील तर ते दोन्ही तुकड्यांना एकाच पद्धतीने शिकवत नाहीत कारण प्रत्येक वर्गांमधील विद्यार्थी हे वेगवेगळ्या अध्ययन शैलीचे असतात ही बाब शिक्षक विचारात घेऊन वर्ग अध्यापन करत असतात. ऑनलाइन लर्निंग मध्ये ही अपेक्षा पूर्ण करता येत नाही.

४. अध्यापनशास्त्रानुसार गट अध्ययन, सहकार्यात्मक अध्ययन, पियर लर्निंग या अधीर कृती करता येतात त्या विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी पूरक व प्रेरक ठरतात ऑनलाईन लर्निंग मटेरियल तयार

तयार करताना अथवा वापरताना या अध्ययन कृतींची खूप मोठी मर्यादा निर्माण होते ती भरून काढणे अत्यंत आवश्यक आहे.

५. अध्यापनावेळी वर्ग प्रक्रियेमधून अनेक जीवन कौशल्ये,मूल्ये ही संक्रमित होत असतात. उदाहरणार्थ विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देणे, अध्यापकांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देणे, एखाद्या विद्यार्थ्यांच्या उत्तरावर प्रतिक्रिया देणे अथवा त्यामध्ये भर घालणे यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये इतरांच्या मतांचा स्वीकार करणे, इतरांचे विचार लक्षपूर्वक ऐकणे यासारख्या बाबींचा विकास होत असतो तो ऑनलाइन लर्निंग मध्ये करता येईलच असे नाही.

६. अनेक तज्ञांनी विद्यार्थ्यांची मातृभाषा हीच शिकण्याची भाषा असावी असे आवर्जून नमूद केले आहे. अध्यापनशास्त्रानुसार विद्यार्थ्यांची बोलीभाषा ही शिकण्यासाठी विद्यार्थ्यांना जवळची वाटते. त्यामुळे अध्यापक वर्गामध्ये अध्यापन करत असताना बोली भाषेबरोबरच त्याचा प्रमाणभाषेत अर्थ सांगत असतात. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना बोलीभाषा व प्रमाणभाषा यातील फरक चटकन आकलन होतो. त्यामुळे संबंधित विषयाचे आकलन विद्यार्थ्यांना होते. त्यामुळे ही बाब ऑनलाईन लर्निंग मध्ये कशी विचारात घेतली आहे हे पाहणे गरजेचे आहे.

७. अध्यापकाची हालचाल, हावभाव, आवाजातील चढ-उतार हे विद्यार्थ्यांना अप्रत्यक्षरीत्या संबंधित आशयाचा अर्थ समजण्यासाठी उपयुक्त ठरतात. त्यामुळे ऑनलाइन लर्निंगमध्ये ज्या विषयांमध्ये हावभाव, हालचाल, आवाजातील चढ-उतार गरजेचे आहे ते तितक्या प्रभावीपणे मांडता येत नाही.

ऑनलाईन लर्निंग व अध्यापनशास्त्र याचा समन्वय:

ऑनलाइन लर्निंगच्या काही मर्यादा असल्या तरी वर्तमान स्थितीमध्ये तसेच भविष्य काळामध्ये वर्गातील प्रत्यक्ष अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया करत असताना अध्ययनासाठी पोषक म्हणून अथवा पूरक म्हणून ऑनलाइन लर्निंग वापरणे काळाची गरज असणार आहे. त्यामुळे समोरासमोरील अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेमध्ये ऑनलाईन लर्निंग हे पूरक साधन म्हणून उपयोगी ठरणार आहे.

ई लर्निंग साहित्य तयार करत असताना अध्यापन शास्त्राची तत्त्वे विचारात घेऊन ही लर्निंग साहित्य विकसित केले तर निश्चितपणे आजच्या अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया तसेच मूल्यमापन प्रक्रियेला ई लर्निंग पद्धती अधिक उपयुक्त ठरेल.

ब्लेंडेड लर्निंग पद्धतीचा वापर यासाठी अधिक उपयुक्त असणार आहे. निश्चितपणे काही मर्यादावरती मर्यादावरती मात करून अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिये मधील ई लर्निंग चा वापर काळाची गरज म्हणून करावा लागेल. याच्या वापरासंदर्भात शिक्षक, प्रशासक, विद्यार्थी पालक यांनाही जागृत करणे गरजेचे वाटते. वाटते. ऑनलाइन लर्निंगचे तोटे कोणते आहेत त्या संदर्भामध्ये कोणत्या दक्षता घेणे गरजेचे आहे या बाबी सर्वांपर्यंत पोचवणे ई लर्निंग साठी अत्यंत गरजेचे आहे म्हणून शेवटी म्हणावेसे वाटते ऑनलाईन

लर्निंग काळाची गरज आहे मात्र त्याचा वापर सजग आणि जागृतपणेकरणे विद्यार्थी, पालक, शिक्षक व समाज यांच्यासाठी उपयुक्त ठरणार आहे.

संदर्भ

- https://www.researchgate.net/publication/228959146_Elearning_From_a_pedagogical_perspective
- https://www.researchgate.net/publication/267574875_E-Learning-A_Pedagogy
- https://www.researchgate.net/publication/344015266_E-Learning_in_Lockdown
- https://www.researchgate.net/publication/344816611_e-Learning_Applications

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता

September 2020, Issue 09

Chief Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

Guest Editor
Prin. Dr. Mrs. Vandana Nalawade

Editors

Dr. Ajaykumar B. Patil

Dr. Keshav R. More

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vaidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

Vidyawarta™

International Multilingual Research Journal

www. विद्यावार्ता .कॉम

YouTube Channel

Vidyawarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

The Views expressed in the published articles,Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any libility regarding appoval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publicaton is not necessary. Editors and publishers have the right to convert all texts published in Vidyavarta (e.g. CD / DVD / Video / Audio / Edited book / Abstract Etc. and other formats).

If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.

Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 2611690

http://www.printingarea.blogspot.com

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IIJIF)

Editorial Board & Review Committee

Dr. Mrs. S. M. Shikalgar

Dr. N .D. Dhanwade

Dr. V. D. Dhondge

Dr. G. S. Kamble

Smt. N. K. Nangare

Mrs. S. S. Patil

Dr. A. S. Gagare

Dr. A. N. Jadhav

Mrs. S. P. Patole

Prof. S. A. Kharat

Principal's Message...

It gives me great pleasure to discuss and share my views with you on the occasion of an international E conference organised by our college on theme "Challenges before the higher education in 21st-century ."

Our college is one of the reputed teacher education institutions in Maharashtra run by Rayat Shikshan Sanstha ,Satara founded by Great visionary and social reformer Padma Bhushan Dr Karmveer Bhaurao Patil In 1919 .He devoted all his life for education of poor, downtrodden and deprived class people. We feel very proud to announce that we have celebrated centenary year of Rayat Shikshan Sanstha in 2019. For celebrating centinary year of our mothers institution We have decided to organise conference on 'Challenges before higher education in 21st century'.

Our Sanstha has more than 650 secondary schools, Ashramshala's and hostels ,43 higher education institutions ,8 D.Ed Colleges ,more than 4,00,000 students and more than 15,000 employees contributing in Maharashtra and Karnataka states .

Our college was established in 1955 by our founder Padmabhushan Dr. Karmveer Bhaurao Patil for preparing skilful , research oriented, socially committed teachers competent to work at rural areas. We have trained thousands of skilful and socially committed teachers working all over Maharashtra as teachers and officers on eminent posts since last 65 years . We are committed to quality education. Our mother institution always supported us for various academic and research activities. I am very thankful to authorities and management of Rayat for continuous support and inspiration.

I am very thankful to our college development committee members and internal quality assurance cell members for their strong support .

I congratulate Dr K.R .More ,Co-ordinator of the international conference, Dr A.S Gagare , Co-coordinator , Dr A.B.Patil (Editor),organising committee members and all staff members for bringing up the idea of international conference during this challenging Covid pandemic situation .

I am very thankful to Hon. Professor Sudhakar Venu(Keynote Speaker), Dr Ishan Arya and Dr Megha Uplane(Resource Persons) for their valuable guidance . Thanks to all delegates for bringing this conference into success.

Dr Vandana Nalawade
Principal,
Azad College of Education,
Satara

Editorial ...

It is a matter of immense pleasure and opportunity for us to publish the research papers presented during the One Day International E-Conference on 'Challenges before Higher Education In 21st Century' held on 19th Sept., 2020 during the period of the Global Pandemic of Covid-19.

In India, the higher education system has grown in a significant way after independence, to become one of the largest systems of its kind in the world. We now live in a more and more diverse, globalized, and complex, media-saturated society. Despite of that, the education system has many challenges at present. These challenges are important before the country, in order to use of higher education as a powerful tool to build a knowledge-based information society of the 21st Century. At present, there is a vast need to analyze critically our higher education system and to measure for making India knowledge based democratic and wisdom society.

The Key Note Address was delivered by Prof. Dr. Sudhakar Venu, Professor of Education and Dean, English and Foreign Language University, Hydrabad, India. The first session was addressed by Prof. Eshan Arya, Sessional Lecturer with La Trobe University, Melbourne Polytechnic Chisholm Institute and Monash University, Australia. The second session was addressed by Prof. Dr. Mrs. Megha Uplane, HOD, Dept. of Education and Extension, Savitribai Phule Pune University ,Pune. All the sessions were conducted on a Digital Platform and followed by intellectual discussion on the sessional topic. All the legendary resource persons elaborated in detail to satisfy the queries in the minds of delegates regarding the challenges before higher education in 21st century.

It is great pleasure that we got overwhelming response to the call for papers and received 129 papers from the various universities and parts of the country as well as abroad. These papers covered sub-themes of the conference in English, Hindi and Marathi languages. We appreciate their valuable and intellectual support. I congratulate all professors, teachers, researchers and students and also sincerely thank them for sending their research papers.

We are thankful to all the Resource Persons, Academicians, Delegates and Research Scholars who contributed to the success of this International E-Conference.

We are grateful to Hon. Sharadchandraji Pawar, President, Rayat Shikshan Sanstha, Satara,, Hon. Dr. Anil Patil , Chairman, Rayat Shikshan Sanstha, Satara, Secretary, Joint Secretary, Auditor, Rayat Shikshan Sanstha, Satara, and all CDC members of the college to encourage for International E-Conference. I am also thankful to Prin. Dr. Mrs. Vandana Nalawade for the constant support for International E-Conference. I sincerely appreciate to teaching and nonteaching staff, alumni, students, and all well wishers for their kind co-operation.

Dr. Ajaykumar B. Patil

Dr. Keshav R. More

Index

Sr. No.	Content	Author	Page
1	National Education Policy-2020: A New and Forward-looking Vision for Indian Higher Education System	Dr. Madhuri Gunjal	13
2	Problems in Online Teaching and Learning Process to the 12th Science Students, during COVID-19 Lockdown Period	Mr. V.T. Khandait , Prin. Dr. V.S. Nalawade	20
3	Use Of Innovative Techniques In 7E Model Of Constructivist Learning	Mrs. Manisha Mangesh Bhosale , Prin. Dr. Vandana Shivajirao Nalawade	25
4	Efficacy of Blog Development Skill amongst Student Teachers	Dr. Keshav R. More , Dr. Vinay D. Dhondge	35
5	Skill Development and B.Ed. Curriculum – A Study	Dr. Amitkumar S. Gagare	38
6	In service Teachers' views towards Teacher Education system in National Education Policy-2020: A Study	Mr. Vijay Santu Patole , Prof. Dr. Megha Uplane	43
7	A Study on under Graduate students Attitude towards Online Teaching and Learning during COVID-19 Pandemic	Dr. Raju. G.	51
8	21st Century Job Opportunities & Challenges in Higher Education	Dr. Vijay Balkrishna Nikam	56
9	Tools for Developing Teaching- Learning Skills during Pandemic of COVID-19	Dr. Vinay D. Dhondge	60
10	Promotion of Research in higher education: with the special reference to the methods of the visibility of the Research.	Ramesh Yernagula	64
11	Blended Learning Approach for Four Year Teacher Education Programme	Mr. Sunil Jagdish Kalekar	67
12	Attitude of teacher educators towards four years integrated teacher education programme (ITEP)	Dr. Md. Afroz Alam	72
13	Innovative Pedagogy in Higher Education	Dr. Rashmi Singh	78
14	Higher Education in Post COVID-19 era with special reference to India	Puja Sorong	83
15	Motivation to learn English for pursuing higher education and the self-esteem analysis of the students	Bushra Jabeen	87
16	The influence of Covid - 19 on teaching learning process	Dr.UMA SINHA	95
17	Development of Teaching Ethics in Teacher with Neo-humanistic Education in 21st century	Praween singh Kushwaha	99
18	A Study Of Development Of Emotional Intelligence Of		104

	School Students From North Maharashtra.	Dr. RAMDAS KISAN NANNAR	
19	A Revolutionary Step In Teaching- Learning : TPCK	Mr. Bhagavan Narayan Waje	110
20	Impact of the covid-19 pandemic on teaching and learning process in higher education	Amit Karbhari Mogal	117
21	Transformational reforms in education system: pros of national education policy-2020	Dr. Vilas B Bandgar	122
22	Use of social networking sites (SNSS): A study of Solapur University,Solapur.(MS.),India.	Dr. Mahadeo Sadashiv Disale	126
23	A study of ICT competencies among teacher educators in teacher training colleges	Dr. Mahadeo Sadashiv Disale Mr. Mangesh Madhukar More	129
24	Developing Effective Teaching and Learning Skills for 21st Century	Dr. SHARAD B. INGAWALE	132
25	Study of Synchronous and Asynchronous learning	Dr. Rajashree Ravindra Joshi	135
26	Innovation And Creativity In Classroom Teaching: A Study On The Methods Of Teaching	Dr. Arun Maity, Mr. Sk Sanuar	138
27	A Study of Anxiety Level in B.Ed. Students	Dr. Raviraj Achyut Furade	143
28	Teacher Education in Fourth Industrial Revolution and Challenges in Post COVID-19	Prof. Dr.P. S. Patankar , Dr. Nagina Mali	146
29	An Literature Review On Issues And Challenges Before Teacher Education In 21st Century	Dr.SAHEB GOWDA SHIVAPPA GOUDA PATIL	148
30	Web Based Learning Is A Innovative Teaching Method For Higher Education	Mrs. Geeta S. Dayannavar, Dr. A.V. Karabasanagoudra	153
31	Internship Programme In Secondary Teacher Education Course	Harish. R, Dr. S.S.Patil	157
32	Integrating ICT for Quality Improvement in Higher Education	Mr. Haridas L. Hajare	162
33	Comparison of Learning Content Delivery Mechanisms Adopted By Schools During Covid 19 Pandemic	Mr. Yogesh Hiraman Petkar	166
34	Blended Learning – The Best Method for Interactive Teaching and Learning in 21st Century	Anita S. Salunkhe	170
35	Innovative Teaching Methods and Skills for Teachers	Mr. KOUSHIK DAS	174
36	Innovative ICT based Teaching Learning and Evaluation Process in Higher Education	Dr. Ankush Natha Jadhav	180
37	Online Teaching Problems In Higher Education	Mr. Chandrakant M. Bhoye	185
38	The role of education, technology and interprenship in Atmanirbhar Bharat Abhiyan	Dr. A. S. Nalawade	188
39	Education System in India During COVID-19 & Its Impact on Students Personality Development	Mr. Umakant B. Kidile, Dr. Suresh Ghule	192
40	Human Resource Planning for Indian Tourism: An	Mr. Sandeep R Kapse	199

	Exploration of Skill Development Schemes		
41	Impact Of Covid-19 Pandemic On Teaching Learning Process	Smt.Saraswati A Kamble, Dr. P. S. Patankar, Dr T.B. Naik	206
42	Innovative Teaching Methods In Management Education	Mr. SUJIT BABURAO CHAVAN	213
43	A review of new education policy of India	Dr. Meena Wadgule	218
44	Innovative ICT based Teaching, Learning and Evaluation Pedagogy in Higher Education	Shridhar Halki , Dr Sushma .R	224
45	The National Education Policy (NEP) 2020 - Galvanizing the Rusting Higher Education in India	Saba Inamdar, Dr Safia Parveen	229
46	Feedback analysis of B.Ed. Trainees about online-teaching-learning-process during Covid-19 : Influence of Covid-19 on Teaching-Learning Process.	Mr. Urjit Janardan Karawande	234
47	Influence Of Covid-19 On Higher Education: Challenges And Opportunities	Dr. G M Hugar	239
48	Online and Digital Education: Prospects and Challenges	Dr. Sharmila L Mascarenhas	245
49	"Aware but don't know" approach of students is the biggest challenge for higher education in the 21st century	Manoj Patidar	249
50	Innovative ICT based teaching,learning & evaluation pedagogy in higher education through open educational resources(OERS)	Balachandra Madiwal	256
51	Higher Education Issues And Challenges	Dr. Shobha Gangadher Madrewar	260
52	A Study About The Effectiveness of Innovative Teaching Programme Made for Secondary Schools to Improve Biological Binomial Nomenclature	Sonal Madhukar Birare	263
53	Innovative ICT Based Teaching Learning Pedagogy In Education	Dr.Nilima Ambadkar	268
54	An Extract From NEP- 2020 Reimagining Higher Education: Transformation Towards More Holistic And Multidisciplinary Education	DR. PORNIMA GANESH KADAM	273
55	Issues and Challenges of Higher Education in India	Boregowda S.B.	179
56	Analysis of success ratio of attacking skills in 8 second penalty shootout in FIHMen's HockeyWorld cup 2018	Mr. Mahesh Bendbhar, Dr. Balaji Pote	183
57	Covid 19 And Mental Health Of Students	Shri.Vijay Sadashiv Sutar, Dr. Ramchandra B. Vhanabatte	186
58	Issues and Challenges of Online Learning in India	Dr. K.L. CHANDRASHEKHARA	291

59	Effects of Covid-19 on Higher Education in India	Dr. M.M. Jadal	295
60	National Education Policy 2020 & Higher Education	Prin. Dr. Sujata Pawar	302
61	Developing 21st Century Skills through Teacher Education Curriculum	Devdas Appasaheb Kare	309
62	Agriculture And Economic Growth	Dr. Santosh Kumar	314
63	Higher Education And Development Of Skills For 21st Century	Ranjita Ramesh Kalebere Dr. Sopan Govind Khade	318
64	Innovative ICT Based Teaching, Learning And Evolution Pedagogy In Higher Education	Jaya Bhimraoji Dabarase	323
65	A study of awareness of Indian constitution with special reference to educational provisions among B.Ed. student teachers in relation to their gender	Dr. Ajaykumar B. Patil	327
66	Challenges before Teacher Education in Special Sinario of Covid – 19	Dr. Kamlesh Narayanlal Gupta	330
67	Influence Of Covid-19 On Teaching-Learning Process	Dr.Dattatraya Tambe	332
68	A Study of Parenting Skills in Parents of Pre-Primary Students	Savita Keshav Mali	337
69	Preparing Inclusive Class for the children with special needs during COVID -19 crisis	Dr. Nisha Valvi Priti Jadhav	340
70	Role of Open Access E-Resources in Teaching and Learning	Dr.Subhash Bandu Ahire	345
71	Innovative Teaching Methods And Techniques For Constructivism	Dr.Golhr Anuradha Sandip , Dr.Vhanbhatte Ramchandra Baburao	351
72	Twenty-First Centuries Challenges, Issues and Sustainable Development in Higher Education	D. T. Sakhare	357
73	Effect of Activity Based Learning Method In teaching Mathematics at the primary level	Sunita Govindrao Chatre	361
74	Influence Assessment of Pandemic COVID-19 on Education in India	D.Rama Rao,G.Elisha Babu	364
75	Teachers, Legal Education and the NEP, 2020-A Correlation	Dr. (Mrs.) Geeta Kubsad	370
76	Role of Information and Communication Technology in Higher Education	Meenakshi Surjit Singh	375
77	Issues Related to Mental Health of Students and Teachers during Covid-19	Dr. Nagina S. Mali, Prof. Dr. Pratibha S. Patankar	382
78	New Education Policy and Three Language Formula: In terms of Non-Hindi Speaking States	Sanjeev Kumar Singh	388
79	Imparting 21st Century Global Citizenship Skills to Students Amidst the Covid- 19 Pandemic	KaurobiGhosh, Dr.MeghaUplane	392
80	Present Higher Education System in India	Prof.Jagdish Amrutrao Kuwar	397

81	Impact of COVID-19 on Teaching-Learning & Teacher-Taught Relationship	Indraj	402
82	A Study of Effectiveness of Orientation Training Programme Conducted by District Centre for English Among English Language Teachers In Beed District	ShashikantVishwanathPuri Prof. Shobhana Joshi	405
83	Teachers' opinion regarding development of English vocabulary	Dr. Shikare Suvarna G.	409
84	Green Computing	Akhilesh Gumble	412
85	Innovative Methods And Techniques For Human Right Awareness	Dr.Golhar Sandip Bhonjiba	416
86	Psychological Impact of COVID-19 Pandemic on Mental Health of Students	Dr. Ganesh Vijaykumar Jadhav, Dr Vijay Maruti Kumbhar	423
87	Theories of Learning and Instructional Design	Nutan Krishnarao Nangare , Prin. Dr.Balaji G.Girgaonkar	426
88	A Critical Evaluation Of National Education Policy, 2020 With Reference To Legal Education At The Contemporary	Ashraya. S. Chakrabarty	429

89	राष्ट्रीय शिक्षा नीति - 2020 और उच्च शिक्षा	डॉ. जयंतिलाल राठोड	435
90	Covid-19 च्या पार्श्वभूमीवर ऑनलाईन शिक्षणासंबंधीची सद्यस्थिती	श्री. अर्जुन जाधव डॉ. वंदना नलवडे	439
91	कोरोना व्हायरसमुळे निर्माण होणाऱ्या ताणतणावांचे व्यवस्थापन – एक अभ्यास	डॉ. प्रा. नंदकुमार धनवडे	448
92	कोविड होणारी निर्माण मुळे भीती, चिंता आणि तणाव – एक अभ्यास	सौ. प्रा. सुरेखा नंदकुमार धनवडे	455
93	महाविद्यालयीन स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या अध्यापनामध्ये वेबबेस्ड लर्निंग चा वापर आणि त्यापुढील आव्हाने	डॉ. अनिल तानाजी पाटील	461
94	शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणार्थीची शांतता शिक्षणविषयक जाणीव : एक अभ्यास	प्रा. स्नेहलता दत्तात्रय दळवी	465
95	भारतातील उच्च शिक्षणासमोरील आव्हाने आणि समस्या	प्रा. डॉ. आनंद ज्ञानेश्वर शिंदे	474
96	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि शिक्षक शिक्षण	डॉ.रावसाहेब केराप्पा शेळके	482
97	कोरोना काळातील ऑनलाईन अध्ययन व अध्यापन प्रक्रियेचे स्वरूप व समस्या	श्री. नारायण हेमाजी मेंगाळ	490
98	२१ व्या शतकात उच्च शिक्षणातील परीक्षार्थीसाठी समुपदेशन कार्यक्रमाची गरज	बापू हंबीर डॉ. गीता शिंदे	495
99	कृषीशिक्षणातील भविष्याचे नायक 'फाली 'उपक्रमातून व्यक्तिमत्वासाठी कौशल्य विकासाच्या संधी	सौ. विश्रांती कदम	499

96
राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि शिक्षक शिक्षण

डॉ.रावसाहेब केराप्पा शेळके
सहाय्यक प्राध्यापक
आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी
ता.भुदरगड, जि.कोल्हापूर, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

===

सारांश (Abstract) :—

''राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भारताला केंद्रस्थानी मानून अशा शिक्षण प्रणालीची कल्पना करते जी सर्वांना उच्च दर्जाचे शिक्षण प्रदान करुन आपल्या राष्ट्राला सातत्याने न्याय्य व चैतन्यमय ज्ञानी समाजामध्ये परिवर्तित करण्यात थेट योगदान देते'' या दूरदृष्टीकोनाने हे नवीन शैक्षणिक धोरण निश्चित करण्यात आले आहे. शास्त्रज्ञ डॉ.कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने हे धोरण तयार करुन सर्वांच्या अभिप्रायांचा सारासार विचार करुन अंतिम रुपात सादर केलेले आहे. स्वतंत्र भारताचा पहिला विद्यापीठ आयोग विशेषत: उच्च शिक्षणाशी संबंधित आयोग १९४८ मध्ये स्थापन करुन त्याची अंमलबजावणी करण्यात आली. त्यानंतर १९५३—५४ मुदलीयार आयोग माध्यमिक शिक्षणाशी संबंधित तर सर्वसमावेशक असा कोठारी आयोग १९६४—६६त्यानंतर पहिले शैक्षणिक धोरण १९६८ साठी मांडले व खऱ्या अर्थाने १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणानंतर सुमारे ३४ वर्षानंतर सध्याचे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० जाहीर केले आहे.

समाज हा परिवर्तनशील आहे.त्यामुळे समाजाच्या गरजा या सातत्याने बदलत असतात. बदललेल्या गरजा व अपेक्षांची पूर्तता इतर अनेक क्षेत्रांतून होत असली तरी शिक्षणाकडून या गरजा व अपेक्षा या नियोजनबद्ध व शिस्तबद्धरितीने पूर्ण होत असतात. म्हणून परिवर्तनाचा महत्त्वाचा भाग म्हणून शिक्षणप्रणालीत अमुलाग्र बदल घडवून आणावे लागतात. कारण शैक्षणिक धोरणाची निर्मिती करताना शिक्षण प्रणालीतून तयार होणारे विद्यार्थी हे पुढे देशाचे भावी आधारस्तंभ हे कोणती मूल्ये, कौशल्ये, ज्ञान आत्मसात केलेले आहेत व त्यांची गरज कशी पूर्ण केली जाईल याची दूरदृष्टीकोनातून पुढील २०—२५ वर्षातील मनुष्यबळाची गरज व जागतिक नागरिकत्वाची भूमिका विचारात घेऊन शिक्षणप्रणालीत बदल केले जातात.

शैक्षणिक धोरणाला मंत्रीमंडळाने संसदेत मंजुरी दिल्यापासून विविध माध्यमात विविध दृष्टीकोनातून संपूर्ण देशभर चर्चा, परिसंवाद, परिषदा, लेख, क्रिया, प्रतिक्रिया याद्वारे सांगोपांग चर्चा होत आहेत. प्रस्तुत संशोधक गेल्या १५ वर्षापासून शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात शिक्षक प्रशिक्षक म्हणून कार्य करत आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण व शिक्षक शिक्षण या अनुषंगाने या धोरणातील तरतुदी काय आहेत? कोणते बदल शिक्षक शिक्षणात अपेक्षित आहेत? प्रशिक्षणार्थ्यांकडून, अभ्यासक्रमाकडून काय अपेक्षा आहे? शिक्षक प्रशिक्षकांची यामध्ये कोणती भूमिका असणार आहे. विद्यापीठे महाविद्यालय यांना कोणती तयारी करावी लागेल? या शिक्षण प्रणालीतून पदवी प्राप्त विद्यार्थ्यांचे भवितव्य काय? इत्यादी प्रश्नास अनुसरुन संशोधनात्मक तसेच चिंतनात्मक पातळीवर उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत संशोधनपर पेपरमध्ये करण्यात आला आहे.

कळीचे शब्द : राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP2020),शिक्षक शिक्षण, शिक्षक प्रशिक्षक,
बहुविधशाखा, एकात्मिक बी.एड्. इ.

संशोधनाची गरज व महत्त्वः—

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण यामधून २१ व्या शतकाला सामोरे जात असताना विद्यार्थ्यांकडे समस्या निराकरण, चिकित्सक आणि सृजनशील विचार, नैतिक मीमांसा, संप्रेषण, चर्चात्मक क्षमता या विद्यार्थ्यांमध्ये म्हणजेच शिक्षक प्रशिक्षणार्थीमध्ये निर्माण झाल्या पाहिजेत. तसेच शालेय शिक्षणातील सर्व स्तरावरील सर्व विद्यार्थ्यांना व्यासंगी, उत्स्फूर्त उच्चशिक्षित, व्यावसायिकदृष्ट्या प्रशिक्षित असे प्रशिक्षणार्थी तयार व्हावेत ही अपेक्षा आहे. कारण शिक्षणप्रणालीचा शिक्षक हा अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. शालेय धोरणाची अंमलबजावणी ही विविध स्तरांमधून होत असली तरी प्रत्यक्ष अंमलबजावणी ही शिक्षक करतात. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील शिक्षक शिक्षणविषयीच्या बाबींचा आढावा घेणे गरजेचे वाटते. तसेच त्या अनुषंगाने शिक्षक शिक्षण क्षेत्राशी निगडीत घटकांमध्ये निर्माण झालेले अथवा चर्चेचे विषय या अनुषंगाने प्रत्यक्ष NEP 2020 मध्ये काय बदल सुचविलेले आहेत हेही पाहणे गरजेचे वाटते. प्रस्तुत संशोधन पेपरमधील शिफारशी/ निष्कर्ष या NEP 2020 च्या अनुषंगाने विशेषतः शिक्षक शिक्षणाशी संबंधित अभ्यासक, बी.एड. महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षक, प्राचार्य, विद्यार्थी, पालक, संस्था चालक, शाळा इत्यादी यांना उपयुक्त ठरणार आहेत.

<u>प्रस्तुत संशोधनाची उद्दिष्टे</u>

१. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामधील शिक्षक शिक्षणाविषयी माहिती अभ्यासणे.

२. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामधील शिक्षक शिक्षणाच्या अनुषंगाने निर्माण झालेल्या प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध NEP 2020 मधून घेणे.
३. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामुळे शिक्षक शिक्षण संस्था समोरील आव्हाने व संधी यांचा शोध घेणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधन हे वर्तमान स्थितीशी निगडीत असल्याने सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीने संशोधन केले आहे. यामधील गुणात्मक संशोधन पद्धतीने कागदपत्रे विश्लेषण या संशोधन केले आहे.

संशोधन साधनः—

प्रस्तुत संशोधनात माहिती संकलनासाठी वेबसाईटवरील कागदपत्रे अभ्यासली आहेत. यामध्ये भारत सरकारने कार्यालयीन वेबसाईटवर प्रसिद्ध केलेले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० याचा अभ्यास केला आहे. तसेच इतर तज्ज्ञांच्या लेखांचा दुय्यम साधन म्हणून अभ्यास केला आहे.

संशोधनाची कार्यवाही :—

प्रस्तुत संशोधनामध्ये भारत सरकारद्वारे त्यांच्या कार्यालयीन अधिकृत संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केलेल्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० याचा अभ्यास संशोधकाने निर्माण केलेल्या प्रश्नांच्या अनुषंगाने केला आहे. तसेच अनेक चर्चासत्रांमध्ये तज्ज्ञांनी यासंबंधी व्यक्त केलेली मते व वास्तविकपणे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील नोंदी यांचा अभ्यास करुन निष्कर्ष काढले आहेत.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :—

प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष हे शिक्षक शिक्षण या विभागाला लागू पडतात.

प्रस्तुत संशोधन हे शिक्षक शिक्षणासंबंधी (बी.एड.) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात नमूद केलेल्या आशयापुरते मर्यादित आहे.

संशोधनाचे निष्कर्षः—

प्रस्तुत संशोधनाचे उद्दिष्टानुसार निष्कर्ष खालीलप्रमाणे

उद्दिष्ट क्रमांक १

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०मध्ये शिक्षक शिक्षणाविषयीची माहिती अभ्यासणे.

१. या धोरणानुसार शिक्षक समाजातील सर्वात महत्त्वाच्या व्यक्ती आणि भविष्यातील अपेक्षित बदलाचे प्रणेते आहेत. अशा प्रकारचा विश्वास व शिक्षकाचे महत्त्व नमूद केले आहे.

२. वंचित, ग्रामीण व आदिवासी भागातील हुशार विद्यार्थ्यांना चार वर्षाचा एकीकृत/एकात्मिक बी.एड्.अभ्यासक्रम घेता यावा याकरीता त्यांच्यासाठी गुणवत्तेवर आधारित शिष्यवृत्ती प्रदान करणेत येईल.

३. सर्व शाळांमधील शिक्षकांची नियुक्ती सर्वसमावेशक शिक्षक आवश्यक नियोजन यावर आधारित कडक व नियमबद्ध प्रक्रियेतून केली जाईल.

४. सन २०२२ पर्यंत देशभरातून 'शिक्षण सेवक किंवा पॅरा टीचर्स' नियुक्त करणेची प्रक्रिया बंद करण्यात येईल.

५. शिक्षकांची शालाबाह्य कामे बंद करणेत येतील.

६. अपेक्षित शिक्षक—विद्यार्थी गुणोत्तरासोबतच पुरेशा पायाभूत सुविधा व अध्ययन साहित्य पुरविले जाईल.

७. शिक्षक शिक्षणप्रणालीमध्ये आमुलाग्र बदल करुन बहुशाखीय महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये शिक्षक शिक्षण प्रणाली राबवून सर्व शालेय शिक्षकांसाठी चार वर्षाचा एकात्मिक बॅचलर पदवी अभ्यासक्रम अस्तित्वात आणला जाईल.

८. सेवापूर्व शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या सुमारे १०००० हून अधिक शिक्षणशास्त्र महाविद्यालये सध्या संपूर्ण भारतात एकाकीपणे अस्तित्वात आहेत. ती एकाका न राहता बहुशाखीय बनविण्यात येतील.

९. न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाने सूचित केल्याप्रमाणे ज्या संस्थांचे कार्य हे दुय्यम दर्जाचे, भ्रष्टाचारी व मोडकळीस आलेले आहे त्या संस्था बंद करण्यात येतील.

१०. एक शाखीय संस्था बंद करण्यात येतील. त्यांचे स्वतंत्र अस्तित्व राहणार नाही. केवळ बहुशाखीय शिक्षण संस्थांमध्येच शिक्षक शिक्षण प्रदान करण्यात येईल.

११. एकिकृत बी.एड. अभ्यासक्रमासाठी शिक्षक प्रशिक्षक हे मानसशास्त्र, तत्त्वज्ञान, समाजशास्त्र, मेंदूशास्त्र, भारतीय भाषा, कला, इतिहास आणि साहित्य या विषयांतील तज्ज्ञ असावेत व इतर तज्ज्ञांशी सहयोग करुन अध्ययन—अध्यापन हे बहुशाखीय संस्थांमध्ये केले जाईल.

१२. ४ वर्षांचा बी.एड. अभ्यासक्रम इतर पदवीपूर्व पदवीसमान असेल आणि ४ वर्षांचा बी. एड. अभ्यासक्रम पूर्ण करणारे विद्याथी पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमासाठी प्रवेश घेण्यास पात्र राहतील.

१३. ४ वर्षांच्या अथवा इतर शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या प्रवेशासाठी NTA (National Testing Agency) यांचेकडून केंद्रीय पद्धतीने राष्ट्रीय स्तरावर सामाईक प्रवेश परीक्षा (CET) घेणेत येईल.

१४. वर्ष २०३० पर्यंत केवळ शैक्षणिकदृष्ट्या सक्षम, बहुशाखीय व एकात्मिक शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रम कार्यरत राहतील.

१५. वर्ष २०३० पर्यंत बहुशाखीय महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये १२ वीनंतर चार वर्षीय एकात्मिक बी.एड. अभ्यासक्रम तसेच त्याच महाविद्यालये व विद्यापीठांमध्ये अगोदरच पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम व अगोदरच पदव्युत्तर पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी १ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम सुरु करण्यात येतील.

१६. वरील मुद्दा क्रमांक १५ मध्ये नमुद केलेल्या ४, २ व १ वर्षीय बी.एड.अभ्यासक्रमाकडे उत्कृष्ट विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्यासाठी शिष्यवृत्ती दिली जाईल.

१७. शिक्षक शिक्षण महाविद्यालयांमध्ये अध्यापन करणारे शिक्षक प्रशिक्षक हे पीएच.डी. धारक असावेत असं नाही तर ते शिक्षण, संशोधन, क्षेत्रीय अनुभव यामधील तज्ज्ञ असावेत.

१८. शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या नियंत्रणासाठी एक राष्ट्रीय मिशन स्थापन केले जाईल. ज्यामध्ये बहुसंख्य वरिष्ठ, सेवानिवृत्त अनुभवी सदस्य यांना सहभागी करुन घेतले जाईल.

उद्दिष्ट क्रमांक २

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामधील शिक्षक शिक्षणाच्या अनुषंगाने निर्माण झालेल्या प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध NEP 2020 मधून घेणे.

प्रश्न १ सध्या असलेले दोन वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम चालविणारी महाविद्यालये बंद होणार का?

उत्तर : नाही.

कारण राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये बहुशाखीय अभ्यासक्रमांना महत्त्व देण्यात आले आहे. त्यामुळे न्यायमुर्ती वर्मा आयोगाने सांगितलेप्रमाणे संपूर्ण भारतामध्ये सुमारे १०००० शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या संस्था या एकाकी आहेत. त्यांचे हे एकाकीपण सदर NEP 2020 राहणार नाही. त्या संस्था बहुशाखीय करुन मुद्दा क्रमांक १५ नुसार २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम हे चारवर्षीय बी.एड. (एकात्मिक) या बहुशाखीय महाविद्यालये/ विद्यापीठे येथे सुरु राहतील. मात्र एकाकी महाविद्यालय / संस्था यामध्ये दोनवर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम सुरु राहणार नाही.

प्रश्न२. दोन वर्षीय बी.एड. पदवी घेणाऱ्यांना २०३० नंतर शिक्षक म्हणून नियुक्ती मिळणार नाही?

उत्तर: ही खरेतर अफवा आहे. २०३० नंतर सुद्धा अगोदरच पदवीप्राप्त विद्यार्थ्यांसाठी २ वर्षीय बी.एड. अभ्यासक्रम हा बहुशाखीय महाविद्यालयांमध्ये सुरुच असणार आहे.

प्रश्न ३ सध्या दोनवर्षीय बी.एड.अभ्यासक्रम सुरु असलेल्या महाविद्यालयांमधील भौतिक सुविधांचे काय होणार?

उत्तर: NEP2020 मध्ये उच्च शिक्षणासंबंधी अनेक नाविन्यपूर्ण अभ्यासक्रम व नवोपक्रमांचा उल्लेख करण्यात आलेला आहे. त्यामुळे ज्या खाजगी/विनाअनुदानित संस्था आहेत. त्यांच्या स्थानिक प्रशासनाच्या निर्णयानुसार त्या भौतिक सुविधा वापरल्या जातील. तर शासकीय महाविद्यालय/संस्था यांच्या भौतिक सुविधा यांचा अभ्यास करुन इतर कोणते बहुशाखीय अभ्यासक्रम राबविले जातील. यासंबंधी शासन स्तरावरुन निर्णय होईल.

प्रश्न ४ नवीन शिक्षक शिक्षंण संस्था सुरु होतील का?

उत्तर: न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाने यापुर्वीच शिक्षक शिक्षण देणाऱ्या काही संस्थामधील भ्रष्टाचार, गुणवत्तेचा अभाव, शिक्षक घडविण्याच्या प्रक्रियेतील अक्षम्य दोष दाखवून दिलेले आहेत व अशा संस्था तात्काळ बंद करणेस सांगणेत आले आहे. त्यानुसार NEP 2020 मध्ये अशा संस्था बंद करणेत येतील व नवीन बहुशाखीय संस्थांना मान्यता देण्यात येईल. मात्र शिक्षकांच्या रिक्त जागा, उपलब्ध सध्याची शिक्षक शिक्षण अभ्यासक्रमातून निर्माण होणारी संख्या, त्यांची गुणवत्ता मोजणे यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर यंत्रणा निश्चित करणेचे ठरले आहे. त्यानुसार गरज असेल तरच सर्व स्तरावरील NOCनंतरच नवीन शिक्षक शिक्षण संस्था सुरु होतील. ही शक्यता फार कमी आहे.

उद्दिष्ट क्रमांक ३

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यामुळे शिक्षक शिक्षण संस्था समोरील संधी व आव्हाने यांचा शोध घेणे.

निष्कर्ष

संधी

१. बहुतांश शिक्षक शिक्षण संस्था या एकाकी संस्था आहेत. त्यामुळे अशा संस्थांना बहुशाखीय संस्थेमध्ये रुपांतरीत होण्याची संधी NEP 2020 मध्ये आहे.
२. न्यायमूर्ती वर्मा आयोगाच्या शिफारशीनुसार भ्रष्टाचारी, गुणवत्तेचा अभाव असणाऱ्या शिक्षण संस्था बंद करण्यात येणार आहेत. त्यामुळे सध्या ज्या शिक्षणसंस्था दर्जेदार व

गुणवत्तापूर्ण प्रशिक्षण देत आहेत. त्यांना शासनस्तरावरुन अधिक सहकार्य करुन अधिक दर्जेदार बनविले जाणार आहे. ही संधी गुणवत्तापूर्ण शिक्षक शिक्षणसंस्थांना लाभणार आहे.

३. बहुतांश शिक्षक शिक्षणसंस्थांचे अस्तित्व NEP 2020 मुळे राहणार नाही. त्यामुळे भविष्यात शिक्षक शिक्षणसंस्थांमध्ये बांधिलकी व उत्तरदायित्वाच्या भूमिकेतून कार्य करु इच्छिणाऱ्या संस्थांना संधी उपलब्ध होणार आहे.

४. हुशार—होतकरु विद्यार्थ्यांना शिक्षकीपेशामध्ये काम करण्याची संधी शासन शिष्यवृत्तीच्या माध्यमातून मिळणार आहे.

५. केवळ बी.एड. पदवीच्या आधारे प्राथमिक पासून माध्यमिक—उच्च माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षक म्हणून कार्य करण्याची संधी NEP 2020 मुळे विद्यार्थ्यांना प्राप्त होणार आहे.

६. विशिष्ट क्षेत्रात प्राविण्य प्राप्त असणाऱ्या शिक्षक प्रशिक्षकांनाही चांगली संधी NEP 2020 मुळे उपलब्ध होणार आहे.

७. संशोधनात्मक दृष्टी असणाऱ्या शिक्षक प्रशिक्षकांना संशोधनासाठी आर्थिक सहाय्यातून संशोधनाची संधी मिळणार आहे.

आव्हाने

१. NEP 2020 ची अंमलबजावणी शासन, प्रशासन, संस्था या स्तरावर प्रभावीपणे करणे हेच खरे आव्हान असणार आहे.

२. NEP 2020 बहुशाखीय अभ्यासक्रमावर सर्वाधिक भर असल्याने शिक्षक शिक्षणसंस्थांना बहुशाखीय संस्थेत रुपांतरीत होणे हे खरे सर्वात महत्त्वाचे आव्हान आहे.

३. शिक्षक शिक्षण संस्था ज्या भ्रष्टाचारी व गुणवत्तेचा अभाव असणाऱ्या आहेत. त्या १००% बंद करण्याचे आव्हान शासनासमोर आहे.

४. हुशार विद्यार्थ्यांना शिक्षकीपेशाकडे आकर्षित करण्याचे आव्हान आहे.

५. बंद केल्या जाणाऱ्या शिक्षक शिक्षण महाविद्यालयात कार्यरत शिक्षक—शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे काय करायचे (विशेषत: विनाअनुदानित) हे खूप मोठे आव्हान शिक्षण संस्थांसमोर आहे.

६. शिक्षक शिक्षणसंस्था, प्रशिक्षण प्रणाली त्यामधून निर्माण होणारे विद्यार्थी—शिक्षक, त्यांची गुणवत्ता, त्यांचे कार्यमान इत्यादींचे नियंत्रण, मूल्यांकन कसे करावे हे आव्हान असणार आहे.

समारोप

NEP 2020 मध्ये उच्च व उदात्त ध्येये ही शिक्षक शिक्षणासंबंधी ठेवली आहेत. ती अत्यंत गरजेची आहेत. मात्र अशीच अपेक्षा शिक्षणतज्ज्ञ डॉ.जे.पी.नाईक यांनी शिक्षणातून राष्ट्रीय चारित्र्य घडावे अशी व्यक्त केली होती. १९६४—६६ च्या कोठारी आयोगातील शिफारशींची अंमलबजावणी त्याचवेळी झाली असती तर आताच्या NEP मधील उद्दिष्टे पूर्वीच साध्य झाली असती. विशेषत: आताच्या शिक्षक शिक्षणसंस्थांची अवस्था सद्यस्थितीत अत्यंत बिकट झाली आहे. त्यातून आशावादी एकात्मिक बी.एड. चार वर्षे, २ वर्षीय बी.एड., १ वर्षीय बी.एड. या माध्यमातून गुणवत्तापूर्ण शिक्षक घडविणाचा प्रयत्न केला जाईल असा आशावाद वाटतो. काही कठोर पाऊले उचलण्याची आवश्यकता वाटते. त्यामुळे आजचे विद्यार्थी उद्याचे चांगले लोकशाही मूल्य व सामाजिक न्याय व्यवस्था मानणारे नागरीक तयार होण्यास मदत होईल असा आशावाद संशोधकास वाटत आहे.

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका विद्यावार्ता TM

संदर्भ:—

https://www.mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
https://www.esakal.com/saptarang/heramb-kulkarni-wirte-education-article-saptarang-192858
https://www.bbc.com/marathi/india-53611975
https://maharashtratimes.com/editorial/ravivar-mata/new-education-policy-2020-is-an-important-step/articleshow/77443194.cms
https://marathivishwakosh.org/3183/

ISSN: P-2455-0515
E-2394-8450

ERJ

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I
NOV – DEC 2022

Educreator Research Journal

Peer Reviewed Referred Journal

OPEN ACCESS

Google Scholar

Editor
Prof. Pratibha Patankar
Dr.Vidyanand Khandagale

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

OPEN ACCESS

Educreator Research Journal

A PEER REVIEWED REFERRED JOURNAL

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

SJIF IMPACT FACTOR: 7.717

Editor
Prof. Pratibha Patankar
Dr.Vidyanand Khandagale

Published by: Aarhat Publication & Aarhat Journal's
Mobile No: 8850069281

Educreator Research Journal (ERJ)

Volume–IX, Special Issue – I
Nov – Dec 2022
SJIF Impact Factor: 7.717

© ***Author***

Disclaimer:

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publishers and printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liability with respect to the matter published in the book. However, editors and publishers can be informed about any error or omission for the sake of improvement. All rights reserved.
All views expressed in the journal are those of the individual contributors. ***Any issues with reference to the research paper, the individual author/s are responsible.*** *The editor and Publisher are not responsible for the statements made or the opinions expressed by the authors.*
No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording and or otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

Index

Sr. No.	Title	Author	Page No.
1	Andragogical Teaching in Recent Context	Dr. Ujwala M. Done	1
2	Adult Education and Skill Development in the Light of NEP 2020	Mrs. Susmita S. Mhalunkar	4
3	Curriculum Mapping as an Androgogical Practice in Higher Education	Ms. Sangita Sanjay Shinde & Dr. (Ms) P.S. Patankar	8
4	Neuroscience of Adult Learning -Neuroandragogy	Smt. Mukta Ramgonda Patil	12
5	Andragogy of the oppressed in the context of India	Queen Hlakanyane	20
6	Pedagogical and Andraggical Base of Teacher Education Pragramme (B. Ed)	Gautam Madhukar Mane	27
7	Motivation for Adult Learning	Dr. Malluri Srinivasa Rao & Sri. Malluri Siri Valli	33
8	Digital Andragogy: Reflections in NEP 2020 and NHEQF	Dr. Geetanjali Joshi & Prof. Dr. Pratibha Patankar	39
9	Significance, Strategies, and Shift of Andragogical Practices through the purview of NEP 2020	Atiq ur Rehman Mushtaq Mhaishale & Nikhataaliya Mushtaq Mhaishale	43
10	Rethinking Andragogical practices for the 21st century: A step towards Heutagogy	Mrs. Asawari S. Ashtekar	51
11	Andragogical Practices in Higher Education Exploring Innovative Ways, Mastering Learning Skills	Er. Harshwardhan Chandrakant Pandit	57
12	Impact of Gamification on Students' Performance in Higher Education	Dr. Tejashree T. Moharekar & Dr. Pratibha S. Patankar	62
13	Motivational Techniques and Tips to Motivate Adult Learners	Dr. Ankush Ramchandra Bansode & Shri. Ajitkumar Neminath Chougule	67
14	B.Ed. Learners' Perception on Andragogical Skills of Distance Learning Tutors: A Study	Dr. Yuvaraj Yashwant Pawar	71
15	Andragogical Practices to Enhance Adults' Learning Experiences in the Context of Nep-2020	R. L. Chavan & Dr. V. S. Khandagale	78

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

16	Androgogical Practices Adopted by the Postgraduate Teachers: Perception among Post Graduate Students	Devendra G. Hirulkar & Dr. Vidyanand S. Khandagale	84
17	Androgogical Measures to Improve Employability of Engineering Graduates	Mane S. D. & Shivaleela Arlimatti	90
18	Role of ICT Tools in Andragogy	K.S. Oza & S.S. Zalte	95
19	An Empirical Analysis of Adult Education and Motivational Learning in India: A Study	Dr. Sharmila Ashok Sabale	99
20	21st Century Andragogy Skills for the Numismatics Study	Miss. Afsana Harun Maneri & Mrs. (Dr.) P.S. Patankar	107
21	A Critical Analysis of Adult Education and its Impact on Education System	Dr. Hindurao Vasant Sankpal & Shri. Sanjay Vitthal Omase	115
22	A study of Andragogical Skills among the Student Teachers	Dr. Supriya K. Patil, Dr. Nagina S. Mali, Dr. Pratibha S. Patankar & Dr. Vidyanand S. Khandagale	120
23	Androgogical Thinking Process of Post Graduate Students with Reference to Learning Experiences	Dr. Nagina S. Mali, Dr. Supriya K. Patil, Prof.(Dr.) Pratibha S. Patankar , Dr. Vidyanand S. Khandagale	126
24	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०	डॉ. लता शिवाजी पाटील आणि श्रीमती संगीता बाबासो माने	132
25	प्रौढ अध्ययनार्थींची मानसशास्त्रीय वैशिष्ट्ये व त्यांच्या अध्ययन-अध्यापनात मार्गदर्शकांची भूमिका	डॉ. शशिकांत श्रीधर अन्नदाते	142
26	कोल्हापूर शहरातील प्रौढ शिक्षणासाठी प्रेरणांचा अभ्यास	ममता मुकुंद घोटल	147
27	प्रौढ शिक्षणात संप्रेषण कौशल्य विकसासाठी पाठ टाचणाचे विकसन	डॉ. विद्युलता ज्ञानेश्वर पांढरे आणि सुनिता मारूती जोगदनकर	155
28	प्रौढ त्रिक्षणाचे पैलू आत्रण दृष्टीकोन	सौ. पवार हर्षदा अनिल आणि डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	161
29	बी.एड. दूरस्थ शिक्षणातील समस्या व आव्हाने	डॉ. नवनाथ ज्ञानदेव इंदलकर	170

Copyright © 2022 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial Use Provided the Original Author and Source Are Credited.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

प्रौढ शिक्षणाचे पैलू आणि दृष्टीकोन

* **सौ. पवार हर्षदा अनिल,**

** **डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके,**

* *प्राचार्य, एम.कॉम., एम.एड., सेट, (शिक्षणशास्त्र) जी.डी.सी.ॲण्ड ए. पीएच.डी. संशोधिका, शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर*

** *एम.ए., एम.एड., पीएच.डी., सेट. (शिक्षणशास्त्र) सहायोगी प्राध्यापक, आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी*

सारांश:

औपचारिक शिक्षण व्यवस्थेत प्रचलित स्वरुपात विशिष्ट वयोगटासाठी, ठराविक जागी, ठराविक वेळी, ठराविक अभ्यासक्रम शिकविण्याची सोय असते. आधुनिक काळात वैज्ञानिक, तांत्रिक प्रगतीमुळे तसेच सामाजिक शास्त्रांच्या विकासामुळे समाजाच्या आणि व्यक्तींच्या नवनवीन अपेक्षांना आणि अडचणींना तोंड देण्यासाठी शिक्षणाची ओढ कायम राखणे व्यक्तीसाठी आवश्यक ठरले आहे. सुरुवातीपासून परंपरागत सामाजिक अनुभवांचा वारसा जतन करणे समृद्ध करणे आणि ती नवीन पिढीला प्रदान करणे हे शिक्षणाचे महत्वाचे ध्येय मानले जाते. सर्व मानवी प्राण्यांना आपापल्या गरजा भागविण्याचे सामर्थ्य देणारे, त्यांचा उपयोग करायला शिकविणारे, कल्याणाची हमी देणारे, हक्काची जाणीव करून देवून त्यांचा उपभोग घ्यायला शिकविणारे, आपल्या जबाबदारीची जाणीव निर्माण करून देवून ती पार पडण्याची क्षमता निर्माण करणारे साधन म्हणजे शिक्षण. प्रत्येकाला आपल्या व्यक्तिगत कौशल्याचा विकास करण्याची सोय उपलब्ध करून देणे. त्यासाठीची पात्रता शिक्षणामूळेच मनुष्यप्राण्यात निर्माण होते आणि याच शिक्षणाचा उपयोग आणि नवीन तंत्रज्ञान आपल्या जीवनात आत्मसात करणे ही आज काळाची गरज बनल्याचे दिसून येते. याच धरतीवर प्रौढशिक्षणाची व्याप्ती दिवसेंदिवस वाढत असल्याचे दिसून येते.

कळीचे शब्द ***(Key Words):*** *प्रौढ अध्ययन-अध्यापन ,प्रौढ शिक्षणाचे पैलू, प्रौढ शिक्षणाचे दृष्टिकोन, प्रौढ शिक्षण व पालक शिक्षण संबंध इत्यादी.*

Copyright © 2022 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial Use Provided the Original Author and Source Are Credited.

प्रस्तावना:

सामान्यत: प्रौढ म्हणजे सार्वत्रिक आणि सक्तीच्या शिक्षणाची वयोमर्यादा संपलेली व स्वत:ची उपजीविका स्वत:च करावयास लागलेली व्यक्ती. शिक्षणाच्या दृष्टीकोणातून सतरा-अठरा वर्षाच्या वयापलीकडील व्यक्तीस प्रौढ व्यक्ती असे संबोधले जाते.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

ज्या औपचारिक आणि अनौपचारिक अनुभवाद्वारे प्रौढ स्त्री- पुरुषांना, ज्ञान, कौशल्ये, वृत्ती, अभिरुची प्राप्त होते त्या अनुभवास प्रौढ शिक्षण संबोधले जाते. या दृष्टीकोनातून सदर चिंतनात्मक पेपरमध्ये प्रौढ अध्ययन-अध्यापन ,प्रौढ शिक्षणाचे पैलू, प्रौढ शिक्षणाचे दृष्टिकोन मांडणी करण्यात आली आहे.

शिक्षणाचा उदय प्रागैतिहासिक काळात झाला. पूर्वीच्या काळी कुटुंब हेच शिक्षणाचे केंद्र बनत गेले. आई-वडील हे बालकाचे गुरु होते हळूहळू जीवन व्यवहाराच्या कक्षा बदलल्या आणि शिक्षणाच्या, ज्ञानाच्या कक्षाही विस्तारत गेल्या शिक्षणाचे बदलते स्वरूप आणि संशोधनाद्वारे मानवाच्या शैक्षणिक विचारांनी गती घेतली. जीवनातील समस्या, मानवाचे सर्वसामान्य स्वरूप आणि त्याची प्रगती याविषयीच्या समस्या निराकरणासाठी शिक्षणाचा आधार घेतला जाऊ लागला. शिक्षणाचे ध्येय विविध कृतींना दिशा देतात आणि प्रत्येक ध्येय साध्यतेच्या पायरीस प्रोत्साहन देतात. ध्येयही महत्त्वाचे असतात कारण ती आपल्या प्रयत्नांना दिशा देतात शिक्षणाच्या व्यक्तिगत ध्येयाचा विचार केल्यास व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास हेच प्रामुख्याने शिक्षणाचे ध्येय म्हणावे लागेल शिक्षणाच्या सामाजिक आणि वैयक्तिक ध्येयाचे एकत्रीकरण केल्यास स्वयंविकास व सामाजिक विकास ही दोन्हीही उद्दिष्टे पूर्ण होतात.

प्रौढ शिक्षणाचे सिद्धांत:

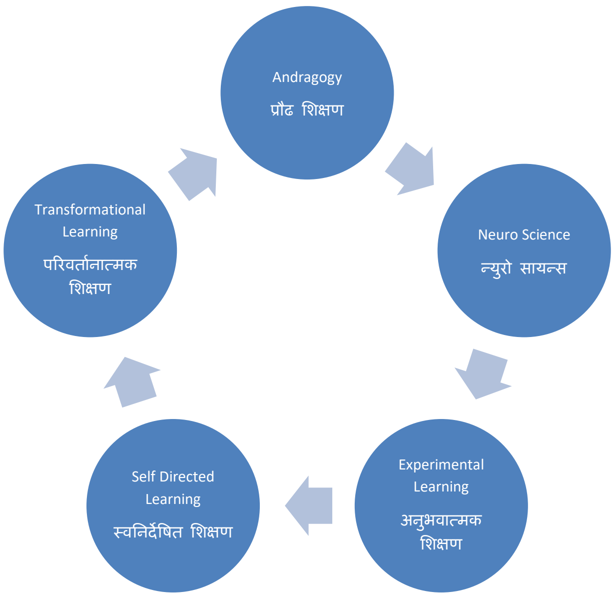

प्रौढ शिक्षणाचे वरील सिद्धांत प्रौढ कार्पोरेट शिकणाऱ्यासाठी प्रभावी शिक्षण अनुभव देण्यास मदत करतात.

प्रौढ शिक्षणातील पालक शिक्षण हा एक महत्वाचा भाग समजला जातो. प्रौढ शिक्षण पालकांना आणि त्यांच्या मुलांना नवीन जगाच्या स्पर्धेला तोंड देण्यास सक्षम बनवते. सध्या अभ्यासक्रमां मध्ये झालेला तंत्रीक बदल आणि हा अभ्यास सोपा करण्यासाठी बालकांच्या अभ्यासात प्रौढ शिक्षणाचे महत्व अधोरेखित करतात.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

प्रस्तावना:

समाजाच्या सर्व घटकांना सर्व स्तरातील सर्व व्यक्तींना शिक्षणाच्या संधी व सोयीसुविधा पुरवून त्यांना साक्षर,शिक्षित बनवून सामाजिक सदृढता टिकविण्यासाठी नागरिकत्वाचे शिक्षण देणे, नैतिक मूल्यांचा प्रसार करणाऱ्या शिक्षणावर भर देणे,आवश्यक आहे. समाजाचा सांस्कृतिक,आर्थिक ,सामाजिक, तांत्रिक स्तर सुधारण्यासाठी केल्या जाणाऱ्या प्रयत्नांचा समावेश समाज शिक्षणामध्ये होतो.सामाजिक परिवर्तनाचा हेतू समोर ठेवून समाज विकास व समाज कल्याण यासाठी दिले जाणारे अनौपचारिक शिक्षण ही अतिशय महत्त्वाची बाब आहे. व्यक्तीचा विकास करणे आणि सामाजिक विकास साधने हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट गाठण्यासाठी औपचारिक शिक्षणाला मर्यादा पडतात. ही अपूर्णता समाज शिक्षणामध्ये पूर्ण केली जाते. यासाठी विविध योजनांची अंमलबजावणी केली जाते. उदाहरणार्थ - **प्रौढ शिक्षण, स्त्री शिक्षण, निरंतर शिक्षण, पत्राद्वारे शिक्षण, व्यावसायिक शिक्षण, मुक्त विद्यापीठे, सर्व साक्षरता अभियान** अशा विविध पैलूंद्वारे समाज शिक्षणामध्ये भर दिला जातो.

शिक्षणातील सातत्य ही आधुनिक युगातील अतिशय महत्त्वाची गरज आहे औपचारिक शिक्षणामध्ये विविध अभ्यासक्रम ठराविक वयोगटाला देण्याची सुस्पष्ट रचना असते त्यासाठी ठराविक वेळ आणि जागा निवडली जाते मात्र औपचारिक शिक्षणाच्या मर्यादा ओलांडून व्यक्ती गत विकास आणि पर्यायाने समाजाचा विकास ही उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी व्यक्तीच्या जीवनात शिक्षण व्यवस्था ही निरंतर असावी हा नवा विचार शिक्षण शास्त्र आपल्याला देते.

पूर्वीच्या काळी व्यक्तिगत,सामाजिक प्रश्न समाजप्रबोधन करण्याऱ्या विविध माध्यमांद्वारे सोडवले जात असत. लोकांच्या मध्ये एखाद्या समस्येसंदर्भात जाणीव जागृती करण्याची प्रक्रिया चालूच होती. आजच्या आधुनिक युगात तंत्रज्ञानामध्ये झालेल्या बदलामुळे, सामाजिक शास्त्राच्या विकासामुळे मानवी जीवनात अमुलाग्र बदल झाला आहे. रोजच्या वाढणाऱ्या अपेक्षा आणि अडचणींना तोंड देण्यासाठी शिकण्याची प्रक्रिया निरंतर ठेवणे ही गरजेची गोष्ट झाली आहे. व्यक्ती आणि समाजाच्या प्रचंड प्रमाणात वाढलेल्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी साठी औपचारिक शिकण्याची साधने कमी पडतात.परिस्थितीमुळे शिक्षण न घेऊ शकणाऱ्या, आधुनिक तंत्रज्ञानाची गरज असणाऱ्या,विविध कारणांनी मध्येच शिक्षण सोडून देणाऱ्या, ग्रामीण अडीअडचणींचा सामना कराव्या लागलेल्या असंख्य स्त्री-पुरुषांना निरंतर शिक्षणाच्या द्वारे आपली शिकण्याची इच्छा पूर्ण करता येते. निरंतर शिक्षणात ज्ञानसंपादन आणि कौशल्यप्राप्ती ही उद्दिष्ट समोर ठेवून अनेक अभ्यासक्रम लोकांच्या सोयीनुसार उपलब्ध करून दिले जातात.

निरंतर शिक्षणाची व्याप्ती:

- आरोग्य शिक्षण

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

- पालक शिक्षण
- बाल संगोपन
- आहारशास्त्र
- व्यवस्थापन तंत्र
- भाषा विकास
- विक्रेयकला
- यंत्र दुरुस्ती
- तंत्रज्ञान,प्रसारमाध्यमाचे ज्ञान
- योग विद्या
- प्रयोगशाळा सहाय्यक प्रशिक्षण ग्रंथालय व्यवस्थापन
- पक्षी दर्शन
- प्राणी जगताची ओळख
- ग्रामीण शिक्षण

अशा असंख्य विषयांमधून प्रत्येक व्यक्ती आजन्म विद्यार्थी राहू शकतो.यामध्ये शिक्षण संस्था, शिकवणे या गोष्टींऐवजी शिक्षणार्थी आणि स्वतःचे प्रयत्न, इच्छाशक्ती या गोष्टींना महत्त्वाचे स्थान दिले जाते.

प्रौढ शिक्षणाची संकल्पना:

सामान्यत: "प्रौढ" म्हणजे "सार्वत्रिक आणि सक्तीच्या शिक्षणाची वयोमर्यादा संपलेली व स्वतःची उपजीविका स्वतः करावयास लागलेली व्यक्ती होय."

'शिक्षणाच्या दृष्टिकोनातून सर्वसाधारणतः सतरा अठरा वर्षाच्या वयापलीकडील व्यक्तीस प्रौढ असे संबोधले जाते.'

'ज्या औपचारिक आणि अनौपचारिक अनुभवाद्वारे, प्रौढ स्त्री-पुरुषांना ज्ञान, कौशल्यवृत्ती, अभिरुची, अथवा मूल्य प्राप्त होतात त्या अनुभवास प्रौढ शिक्षण असे म्हणतात.'

' औपचारिक शिक्षणाचा काळ संपल्यावर व्यक्ती जे शिक्षण घेते ते प्रौढ शिक्षण होय.'

' व्यावसायिक आणि तांत्रिक कौशल्यांमध्ये गुणवत्ता संपादन, कौटुंबिक स्वास्थ्य, कुटुंब कल्याण आणि आरोग्य याचे शिक्षण

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

म्हणजे प्रौढ शिक्षण होय.'

व्यक्तीचा आत्मविष्कार, सामूहिक, सामाजिक व राजकीय जीवनात गुणवत्ता संपादन करण्यासाठी आणि व्यक्तीच्या जीवनात ज्या काही कमतरता राहिल्या असतील त्याचे निराकरण करण्यासाठी प्रौढ शिक्षण महत्वपूर्ण समजले जाते.

प्रौढ शिक्षणामध्ये ज्या अध्यापन पद्धती वापरतात त्यांचे मुख्य सूत्र व्यक्तिव्यक्तींमध्ये तसेच समूहासमूहांमध्ये विचारांची देवाणघेवाण करण्यासाठी वातावरणनिर्मिती, हे होय. त्यासाठी पुढील गोष्टी कराव्या लागतात. प्रौढशिक्षण वर्गीत खेळीमेळीचे व मोकळे वातावरण ठेवणे, शिकणाऱ्या व्यक्तीच्या गरजा, अभिरुची आणि क्षमता यांचा अनुलक्षून अध्यापन करणे, शिकणाऱ्याने अध्यापनप्रक्रियेत सहभागी होऊन काही जबाबदारी स्वीकारली पाहिजे असे वातावरण निर्माण करणे; अध्यापन हे जीवनाशी संबंधित असे करणे; शिकणाऱ्याच्या पूर्व ज्ञानाचा योग्य उपयोग करणे; शिकणाऱ्याच्या वैयक्तिक उद्दिष्टांची परिपूर्ती साधने; अध्यापन पद्धतीत जरूर वाटल्यास परिवर्तन करणे इत्यादी.

प्रौढशिक्षण योजनांची कार्यवाही करताना अनेक गोष्टींचा विचार करावा लागतो. शिक्षणाची वेळ सायंकाळी, रात्री वा सुटीच्या दिवशी ठेवतात. शिकणाऱ्या प्रौढासाठी विशेष सुट्या, रजा, विध्यावेतन, बढती इत्यादींची तरतूद केलेली असते. शिक्षणक्रम शक्य तितका जीवनस्पर्शी, लवचिक, ऐच्छिक आणि उपयुक्त असा ठेवला जातो. प्रौढांची बौद्धिक क्षमता, मानसिक, भावनिक आणि स्थानिक पार्श्वभूमी इ. लक्षात घेऊन आणि अध्यापनपद्धती यांची योजना करावी लागते.

प्रौढ शिक्षणाची सुरुवात प्रथम इंग्लंडमध्ये १७३७ मध्ये झाली. काही महत्त्वाच्या विषयांसाठी नागरिक व कामगार यांच्याकरिता वर्ग असे त्याचे स्वरूप होते. १७९८ मध्ये इंग्लंडमधील पहिली प्रौढ शिक्षण शाळा सुरू झाली. १९ व्या शतकात ही चळवळ इतकी फोफावली की १८९९ मध्ये प्रशिक्षण वर्गात इंग्लंडमध्ये २८ हजार स्त्री-पुरुषांनी आपली नावे नोंदविली होती. भारतातील प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमाचा विचार करता, भारतातील प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमात दृकश्राव्य साधनांद्वारे शिक्षण कार्यकर्त्यांचे प्रशिक्षण, स्थिर व फिरती ग्रंथालय व्यवसाय, शिक्षण आणि साक्षरता प्रसार इत्यादींचा अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे. भारतात प्रौढ शिक्षणासाठी निश्चित स्वरूपाची शासकीय यंत्रणा विकसित केली गेली.असते. ती खेडे, गटविकास,जिल्हा राज्य आणि संपूर्ण देश अशा स्तरावर कार्य करते.

भारतामध्ये २ ऑक्टोंबर १९७८ रोजी राष्ट्रीय प्रशिक्षण कार्यक्रम सुरू करण्यात आला. निरक्षरता हा व्यक्तिविकासातील एक अडथळा आहे, शिक्षण हे शाळेबरोबर संपत नाही तर ते जीवनातील विविध प्रसंगाच्या अनुषंगाने होत राहते.काम करणे आणि जगणे या गोष्टी शिक्षणाचा अविभाज्य भाग आहेत. साक्षरता आणि प्रत्यक्ष कृती याद्वारे निरक्षर गरीब लोक स्वतःला दारिद्र्यातून मुक्त करू शकतात. या गृहीत कल्पनांवर प्रौढ शिक्षण ही संकल्पना आधारलेली आहे.आणि म्हणूनच प्रशिक्षण कार्यक्रमाद्वारे व्यावसायिक शिक्षण देणे ही आज काळाची गरज बनली आहे.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

प्रौढ शिक्षणाचे हेतू:

- व्यावसायिक आणि तांत्रिक ज्ञान वाढविणे
- पालक शिक्षण.
- कौशल्यांमध्ये गुणवत्ता संपादन करणे
- कौटुंबिक स्वास्थ्य
- कुटुंब कल्याण व आरोग्य याचे शिक्षण
- आत्माविष्कार
- सामूहिक, सामाजिक आणि राजकीय जीवनाच्या गुणवत्तेसाठी जीवनातील त्रुटींच्या निराकरणासाठी

प्रौढ शिक्षण महत्त्वाची भूमिका पार पाडते. वरील प्रौढ शिक्षणाचे हेतू अनौपचारिक शिक्षणाचे महत्व स्पष्ट करतात. त्यामध्ये पालक शिक्षणाचे महत्व स्पष्ट करताना Works Educational Association या स्वयंसेवी संस्थेने प्रौढ शिक्षणात पालकत्व मोहिमेची सुरवात करताना ४००० विद्यार्थ्यांचे सर्वेक्षण केले. या सर्वेक्षणानुसार ५ पैकी ३ पालकांनी मुल शाळेत असताना अभ्यासक्रमात भाग घेतल्यास गृहपाठात मदत करण्यासाठी पालक शिक्षणामुळे आत्मविश्वास वाढला असे नमूद केले आहे. Varkey Foundation च्या 'Gobal Parents Survey' यांच्या सर्वेक्षणामध्ये असे दिसून आले आहे की ब्रिटीश पालकांपैकी एक चतुर्थांश पालक त्यांच्या मुलांच्या गृहपाठात लाजिरवाण्या भितीने मदत करत नाही. Ruth Spellman, WEA chief executive, said adult learning has a positive impact on family life. "The impact we are seeing in all our students is that not only does their confidence increase after attending any course but for those that are parents their relationship with their children also improves," थोडक्यात Ruth Spellman यांच्या मते प्रौढ शिक्षण कौटुंबिक जीवनावर सकारात्मक प्रभाव पाडते. "आम्ही आमच्या सर्व पालक विद्यार्थ्यांमध्ये जो प्रभाव पहात आहोत तो म्हणजे कोणत्याही कोर्सला उपस्थित राहिल्या नंतर केवळ त्यांचा आत्म विश्वास वाढतो असे नाही तर त्यांचे त्यांच्या मुलांशी असलेले नाते देखील सुधारते."

पालकांना त्यांच्या मुलांना शिक्षणातून मिळू शकणारे फायदे आणि आनंद दिल्यामुळे मुलांचा शिक्षणाबद्दलचा दृष्टीकोन बदलू शकतो आणि त्यांच्या आकांक्षा वाढवू शकतो. जर आपल्याला खरोखरच मुलांची आणि प्रौढांची क्षमता वाढवायची असेल प्रौढांना शिक्षणासाठी प्रोत्साहित केले पाहिजे आणि सामाजिक गतीशिलतेला गती दिली पाहिजे.

WEA च्या सर्वेक्षणानुसार प्रौढ शिक्षणामुळे ८७% पालकांनी आपला आत्मविश्वास वाढल्याचे नोंदविले आहे आणि अर्ध्या

पालकांनी मुलांशी त्यांचे नाते सुधारल्याचे सांगितले आहे. जवळ जवळ 31% पालकांनी त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक कामगिरी मध्ये सुधारणा झाल्याचे मत नोंदविले आहे.

विशेष गरजा असलेल्या बालाकांच्या पालकांना शिक्षण देण्यासाठी पालक आणि प्रौढ शिक्षण (PAE) संघ कार्य करतो तर विशेष शैक्षणिक गरजा आणि अपंगत्व (SEND) असलेल्या मुलांच्या पालकांसाठी अभ्यासक्रम तयार केला जातो. पालकत्वाची क्षमता आणि ज्ञान वाढविणे, शिक्षण आणि प्रशिक्षणात त्यांना सामावून घेणे हा प्रौढ शिक्षणाच्या प्रमुख हेतू मधील एक हेतू असतो.

मालकम नॉल्स यांनी १९८० मध्ये अँड्रोगोजी ही संकल्पना लोकप्रिय केली. अँड्रोगोजी ही संकल्पना
प्रौढांना शिकण्यात मदत करणारी कला आणि विज्ञान आहे.

प्रौढ शिक्षणाची वैशिष्ट्ये:

- प्रौढ शिक्षणात शिक्षण घेणारी व्यक्ती स्वेच्छेने दाखल होते. अध्ययन सामूहिक पद्धतीने केले जाते.
- बालक विकासासाठी पालक शिक्षण देणे.
- व्यक्ति व्यक्तिमध्ये तसेच समूहा समूहामध्ये विचारांची देवाण-घेवाण हे अध्ययनाचे स्वरूप असते.
- शिकणाऱ्या व्यक्तींच्या गरजा अभिरुची आणि क्षमता विचारात घेऊन अध्यापन करावे लागते.
- मिळालेल्या ज्ञानाचा उपयोग करून शिकणाऱ्या व्यक्तीला वैयक्तिक उद्दिष्टांची पूर्तता करता येणे, हा यापाठीमागील प्रमुख हेतू असतो.
- प्रौढांच्या वेळेनुसार शिक्षण क्रम आखला जातो.
- शिक्षणक्रम लवचिक, ऐच्छिक, जीवनस्पर्शी आणि उपयुक्त असण्यावर भर दिला जातो.
- प्रौढांची बौद्धिक क्षमता,मानसिक भावनिक स्थिती, स्थानिक पार्श्वभूमी इत्यादी गोष्टी विचारात घेऊन अध्यापन पद्धतीची योजना केली जाते.

यासाठी रात्रीच्या शाळा, अर्धवेळ वर्ग, सुट्टीतील अभ्यासक्रम, पत्राद्वारे शिक्षण, निरंतर अभ्यासक्रम, विद्यावेतन, बहिस्थ अभ्यासक्रमांची योजना, योजनाबद्ध समारंभ, सांस्कृतिक कार्यक्रम, महिला व तरुणांची मंडळे, चित्रपट, वार्तापट, दूरचित्रवाणी इत्यादी कार्यक्रम तसेच छंद मंडळे याद्वारे प्रौढ शिक्षणाच्या वाटा प्रौढांना उपलब्ध करून दिल्या जातात. प्रौढ शिक्षणाची वाढती गरज आणि देशाच्या विकासात प्रौढ शिक्षणाची गरज ओळखून भारत सरकारने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 20 20 अनुसार केंद्र सरकारच्या सूचनेनुसार राज्यात प्रौढ शिक्षणासाठी 'नवभारत साक्षरता कार्यक्रम' राबविला जाणार आहे.विविध

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

कारणांनी शिक्षण घेऊ न शिकणाऱ्या, शिक्षणाचे वय उलटून गेलेल्या, तांत्रिक ज्ञानाची आवड असलेल्या, अनेक व्यक्तींना प्रौढ शिक्षणाच्या माध्यमातून आपला व्यक्ती विकास साधता येईल. प्रौढ शिक्षणाच्या हेतू मध्ये पालकत्वाचे शिक्षण हा अतिशय महत्वाचा मुद्दा आहे. पालक बनणे हे व्यक्तीच्या जीवनात खूप आनंद देणारी बाब आहे तरी पालकत्वाची जबाबदारी पार पाडणे तितकेच महत्वाचे आहे. आपल्या बालकाला वाढविणे त्याच्या योग्य विकासाला दिशा देणे हे आव्हानात्मक कार्य आहे. आपल्या मुलांसोबत चांगला संवाद असणे सध्याच्या इंटरनेटच्या युगात दुरापास्त झाले आहे. पालक अशिक्षित असो व सुशिक्षित, गरीब असो व श्रीमंत आपआपल्या बालाकांविषयी काहीना काही शंका जाणवतात या शंका कश्या दूर कराव्यात समस्या कश्या सोडवाव्यात याचे शिक्षण 'पालक शिक्षण' वर्गात दिले जाते. पालकत्वाचे शिक्षण हि संकल्पना भारतीयांसाठी नवीन आहे. मात्र पाश्च्यात देशात पालक शिक्षणाची मुळे खोलवर रुजली आहेत. भारतात परंपरेने कुटुंबाकडून बालकांचे संगोपन, शिस्त आणि त्यांचे भविष्य या विषयी निर्णय घेतले जातात त्यामुळे बाल हक्काची घुसमट होते आणि म्हणूनच प्रौढ शिक्षणामधील पालकत्वाचे शिक्षण घेणे ही आधुनिक युगाची गरज बनली आहे.

थोडक्यात प्रौढ शिक्षणाच्या विविध पैलू आणि दृष्टिकोनाचा विचार करता व्यक्तिगत कौशल्य विकसित करणे आणि आपले जीवन सुसह्य करणे हा प्रौढ शिक्षणाचा हेतू सांगता येईल.

संदर्भ:

मेंझल, एल. (1978). पालक आणि कुमारावस्थेतील मुले यांच्या व्यक्तिगत संप्रेषणाचा कुमारांच्या समायोजनाशी असलेला संबंध (पीएच.डी शोधप्रबंध मुंबई विद्यापीठ, मुंबई).

विल्यम, हच्. (2009). यांनी शिक्षणामधील पालकांचा सहभाग आणि विद्यार्थ्यांचे संपादन एक अभ्यास . (पीएच.डी. शोधप्रबंध.)

प्रेमलता. (1984), कुमारावस्थेतील मुले व पालक यांच्यामधील परस्पर संबंध कुमारांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणारा परिणाम. (पीएच.डी शोधप्रबंध शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर).

Chakrabarti, S. (2003). *Study of Parent involvement and home environment in relation to the school achievement of urban children.* (Ph.D.Thesis, Shivaji University, Kolhapur). Retrived from https://hdl.handle.net/10603/156529.

Nivrutti, D. M. (2015). *EmtionalIntelligence Mental Health Parent child Relationship as predictors of Academic.* (Ph.D.Thesis, Shivaji University, Kolhapur). Retrieved from https://hdl.handle.net/10603/145806.

ISSN: P-2455-0515
E- 2394-8450

Educreator Research Journal

VOLUME–IX, SPECIAL ISSUE – I NOV – DEC 2022

Original Research Article

Vishal, P. (2020, May 22). *Total Development of Children*. Retrieved from http://youtu.be/sofhSLuyUHQ

Geore Ryan. (2018). *Adult education helps parents & their children's* Retrieved from tes.com/magazine

Ricardo Sabates. (August 2011). *The impact of mothers adult learning on their children's academic performance.* Retrieved from www.learningbenefits.net

Feinstein, L. and Sabates, R. (2008) *'Skills and social productivity'. In C. Flint and C. Hughes (eds), Not Just the Economy: The public value of adult learning. Leicester:NIACE.*

https://ir.unishivaji.ac.on

https://ycmou.ac.in

https://education.maharashtra.gov.in

Cite This Article:

***सौ. पवार हर्षदा अनिल आणि ** डॉ.रावसाहेब केराप्पा शेळके** *(2022).* प्रौढ शिक्षणाचे पैलू आणि दृष्टीकोन,

Educreator Research Journal, Volume–IX, Special Issue – I*, Nov –Dec 2022, 161-169.*

HISTORY

Standard Twelve

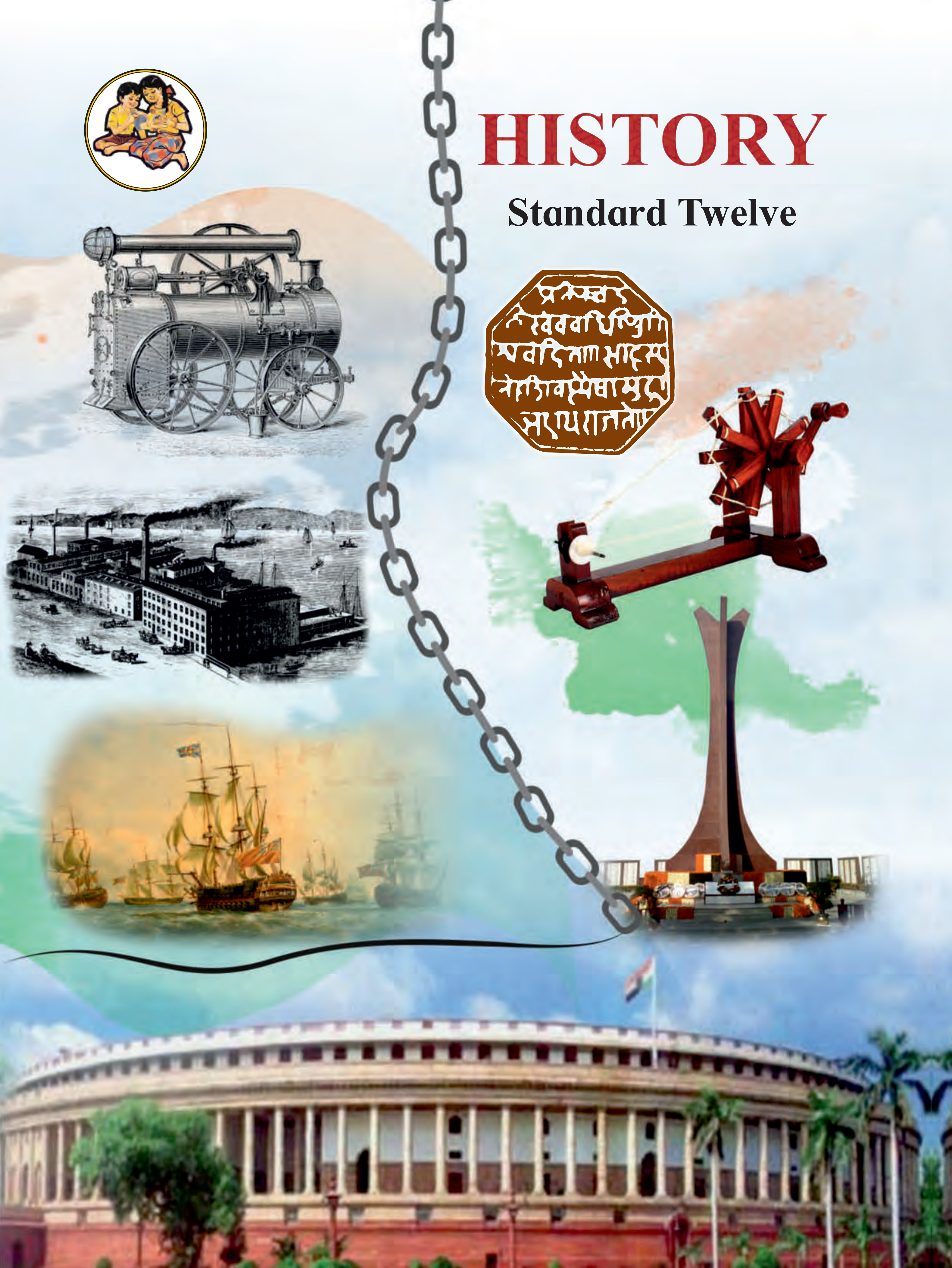

The Constitution of India

Chapter IV A

Fundamental Duties

ARTICLE 51A

Fundamental Duties- It shall be the duty of every citizen of India–

(a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;

(b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;

(c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;

(d) to defend the country and render national service when called upon to do so;

(e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities, to renounce practices derogatory to the dignity of women;

(f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;

(g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wild life and to have compassion for living creatures;

(h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;

(i) to safeguard public property and to abjure violence;

(j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement;

(k) who is a parent or guardian to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years.

The coordination committee formed by G.R.No.Abhyas-2116/(pra.kra43/16)SD-4 dated 25.4.2016 has given approval to prescribe this textbook in its meeting held on 30.01.2020 and it has been decided to implement it from academic year 2020-2021.

HISTORY

Standard Twelve

2020

Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune.

R9N2S4

The digital textbook can be obtained through DIKSHA APP on a smartphone by using the Q.R.Code given on title page of the textbook and useful audio-visual teaching-learning material of the relevant lesson will be available.

First Edition : 2020
Reprint : October 2021

© **Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune - 411 004.**

The Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research reserves all rights relating to the book. No part of this book should be reproduced without the written permission of the Director, Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, 'Balbharati', Senapati Bapat Marg, Pune 411004.

History Subject Committee

Dr. Sadanand More, Chairman
Dr. Shubhangana Atre, Member
Dr. Somnath Rode, Member
Dr. Priya Gohad, Member
Dr. Nalini Waghmare, Member
Dr. Prashant Deshmukh, Member
Prof. Shama Kulkarni, Member
Smt. Varsha Sarode, Member-Secretary

History Study Group

Dr. Shivani Limaye
Shri. Vaijnath Kale
Dr. Dhananjay Choudhari
Prof. Shridhar Ghundare
Shri. Sameer Mankar
Dr. Dhanaji Masal
Shri. Krishna Deshmukh
Dr. Siddhartha Jadhav
Prof. Anurath Kale
Dr. Mushir Shaikh
Shri. Sandip Doiphode
Shri. Balasaheb Chavare
Dr. Sachin Dengale
Smt. Shivkanya Kaderkar
Dr. D. P. Kharade
Dr. Ravsaheb Shelke
Shri. Mohan Shete
Prof. Ashwini Bedge
Prof. Sushama Nangude

Invitees

Shri. Mogal Jadhav

Author

Dr. Ganesh Raut

Translation

Dr. Shubhangana Atre

Cover and Illustrations : Shri. Devadatta Balkawade
Cartographer : Shri. Ravikiran Jadhav
Typesetting : DTP Section, Balbharati, Pune
Paper : 70 GSM Creamwove
Print Order :
Printer :

Coordination

Smt. Varsha Sarode
Assistant Special Officer, History and Civics

Production

Sachchitanand Aphale
Chief Production Officer
Prabhakar Parab, Production Officer
Shashank Kanikdale,
Asst. Production Officer

Publisher

Vivek Uttam Gosavi, Controller
Maharashtra State Textbook Bureau,
Prabhadevi, Mumbai - 400 025.

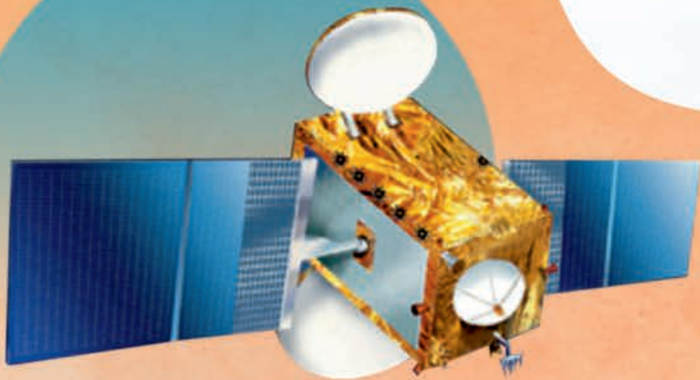

SAARC

Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune - 411004.

इतिहास इयत्ता बारावी (इंग्रजी माध्यम)

₹ 68.00